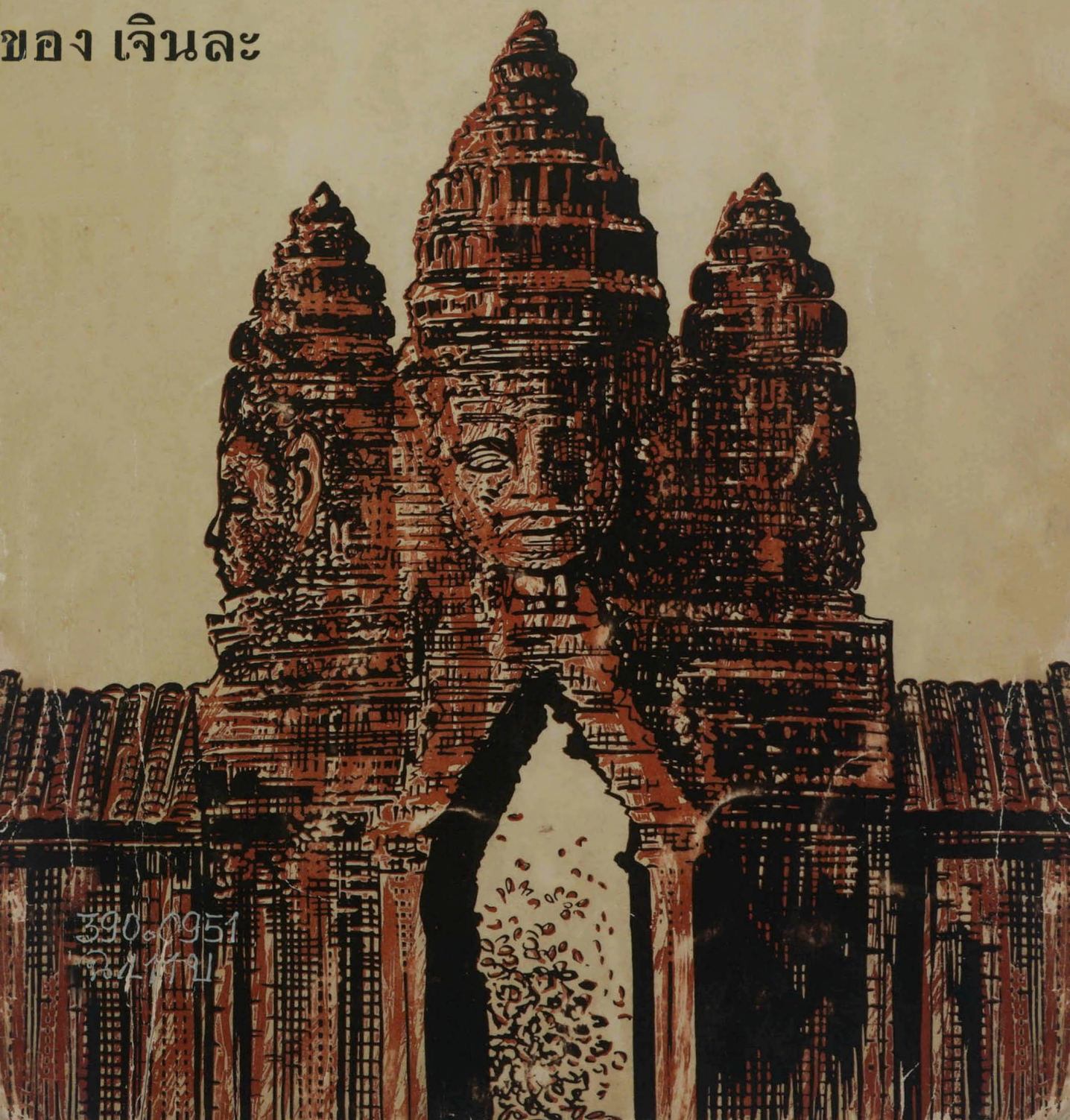

บันทึกว่าด้วย

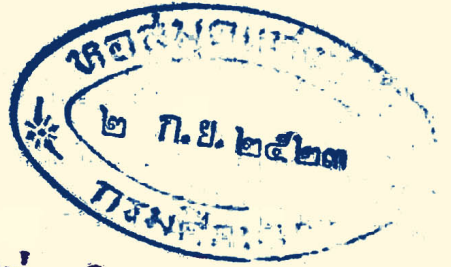
ขนบธรรมเนียมนิยมประเพณี

ของ เงินละ

390.0951
ว. 4. 7. 11

ด้วยดีเน้นทานการ
จาก หงส์ดี สีทอชด
~~.....~~

คำนำ

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๓๘ พระเจ้าเจิวจิงแห่งราชวงศ์หรงวน (Timur Khan) ส่งราชทูตไปประเทศกัมพูชา เพื่อเกลี้ยกล่อมให้ยอมสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์หรงวน มีบุคคลผู้หนึ่งชื่อ โจวต้ากวาน (周達觀) ได้ร่วมเดินทางไปกับราชทูตด้วย เมื่อได้เดินทางกลับถึงประเทศจีนแล้ว โจวต้ากวานได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง ให้ชื่อว่าบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ (真臘風土記)

โจวต้ากวานมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า โจวเฉ่าถิง (周草庭) เป็นชาวเมืองฮวงโจว มณฑลเจี๋ยกึ่ง โจวต้ากวานไปถึงนครธมเมื่อราวเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๑๘๓๕ และได้พักอยู่ที่นั่น ๑ ปี จึงได้เดินทางกลับ บันทึกของโจวต้ากวานนั้นน่าอ่าน ใช้ภาษาง่าย ๆ และถ้อยคำก็สละสลวยดีพอใช้ ใครที่เคยไปนครธมและรู้เรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศกัมพูชามาบ้าง เมื่อได้อ่านบันทึกของโจวต้ากวานก็จะต้องยอมรับว่าข้อความในบันทึกดังกล่าวถูกต้องตรงกับความจริงเป็นส่วนใหญ่

เนื่องจากบันทึกของโจวต้ากวานเป็นบันทึกที่น่าสนใจ และมีข้อความพาดพิงถึงชาวเสียนซึ่งเข้าใจว่าเป็นชาวสุโขทัยอยู่หลายตอน เช่น กล่าวว่า ชาวเสียนเป็นผู้นำพันธุ์ตัวใหม่กับต้นหม้อเข้ามาในประเทศกัมพูชา ผู้หญิงชาวเสียนเย็บซุนเป็น ชาวพื้นเมืองทำผ้าขาดต้องไปจ้างชาวเสียนปะซุนให้ เมื่อกล่าวถึงหมู่บ้านกั่ว เมื่อเร็วๆ นี้ได้ทำการรพุงกับชาวเสียน หมู่บ้านจึงกลายเป็นที่โล่งไปเสียสิ้น ฯลฯ ข้าพเจ้าจึงเกิดความคิดที่จะแปลบันทึกของโจวต้ากวานจากต้นฉบับภาษาจีนเป็นภาษาไทย ในการแปลครั้งนี้ข้าพเจ้าได้สอบกับคำแปลของ คุณสันต์ ท.โกมลบุตร ซึ่งถอดจากภาษาฝรั่งเศสที่เปอลลิโอด (Pelliot) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาจีนด้วย ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณ คุณสันต์ ท.โกมลบุตร ไว้ ณ ที่นี้

ข้าพเจ้ายังเป็นหนี้บุญคุณ คุณเลียง เสถียรสุด ผู้เชี่ยวชาญทางภาษาจีนที่ได้ช่วยเหลือตรวจสอบคำแปลกับต้นฉบับภาษาจีน และได้ให้ข้อทักท้วงที่เป็นประโยชน์หลายแห่ง แต่อย่างไรก็ดี ความผิดพลาดในการแปลหากจะพึงมีขึ้น ข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบแต่ผู้เดียว

เฉลิม ชงบุญเกิด

พฤษภาคม ๒๕๑๐

เลขที่ ๑๑ นพ

เลขที่ ๓๙๐. ๐๙๕๑
ค ๔๑ น

เลขทะเบียน ๓๑ ๕๗๒๕๕ น

นำเรื่องทั่วไป

ประเทศจีนละ (真臘) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จ้านละ (占臘) ประเทศนั้นเรียกตนเองว่า กานช้อจือ (甘字智) รัชกาลปัจจุบัน อาศัยพระสุทรมิกายธิเบต เรียกชื่อประเทศนั้นว่า ก้านผู้จือ (澗浦只) ซึ่งก็มีสำเนียงใกล้เคียงกับ กานช้อจือ จากอวนโจว (濶州) ออกเรือพายำหน้าไปทางทิศใต้-ใต้-ตะวันตก ผ่านเมืองท่าของชกเกียน กวางคัง และมณฑลโพ้นทะเลแล้ว ก็ข้ามทะเลซีโจว (七洲洋) ผ่านทะเลญวนถึงจ้านเฉิง (占城) จากจ้านเฉิงไปอีกตามกระแสลมประมาณครึ่งเดือนก็ถึงเงินผู้ (真蒲) ซึ่งเป็นพรมแดนของประเทศจีนละ จากเงินผู้เดินทางต่อไปอีกพายำหน้าไปทางทิศใต้-ตะวันตก-ตะวันตก ข้ามทะเลคุณหลุน แล้วเข้าปากน้ำ ปากน้ำมีหลายสิบปากน้ำด้วยกัน แต่ปากน้ำที่สี่ เท่านั้นที่จะเข้าไปได้ ปากน้ำอื่น ๆ เป็นสันดอนทรายดินเขิน ฉะนั้น เรือใหญ่จึงผ่านเข้าไปไม่ได้ มองดูแต่ไกลเป็นต้นหวายสูง ๆ ต้นไม้แก่ ๆ ทรายสีเหลืองและต้นอ้อสีขาวไปทั่ว ในเวลากระทันหันแล้วจะสังเกตจำได้ไม่ยากนัก ฉะนั้น ชาวเรือจึงถือเอาการเสาะหาปากน้ำ

๑. รัชกาลพระเจ้าเจียงจงฮ่องเต้
๒. ในปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอของเกีย มณฑลจี้เกียง
๓. ทะเลใต้มณฑลกวางคังเป็นทะเลบริเวณหมู่เกาะปาราเซลส์ (Paracels)
๔. เมืองหลวงของจามปา คือ กวี่ยน (Qui Nhon) จามปาเป็นอาณาจักรโบราณขณะนี้เป็นประเทศญวน
๕. เงินผู้อาจเป็น บาเรีย (Baria) หรือ กัปแซงยักส์ (Cap Saint-Jacques) เนื่องจากโจวคักวานกล่าวว่า เงินผู้ผลิตเกลือ ซึ่งในปัจจุบันบาเรียมีเกลืออยู่มาก จึงน่าจะเป็นบาเรียมากกว่า
๖. ทะเลบริเวณเกาะปูลูคอนดอร์ (Poulo-Condor)
๗. เข้าใจว่าเป็น ปากน้ำมิถอ (Mytho)

นั้นเป็นของยาก จากปากน้ำเดินทางไปทางทิศเหนือตามกระแสน้ำประมาณครึ่งเดือน ก็ถึงเมือง ๆ หนึ่ง ชื่อ ฉานหนัน (查南) ซึ่งเป็นจังหวัดภายใต้การปกครอง จาก ฉานหนันเปลี่ยนลงเรือเล็กไปตามกระแสน้ำราว ๑๐ กว่าวัน ก็ผ่านหมู่บ้านครึ่งทาง หมู่บ้านพุท^๒ แล้วข้ามทะเลสาบ^๓ ก็ถึงเมืองกำปง^๔ ห่างจากนครหลวง ๕๐ ลี^๕ ตามหนังสือฟูฟานจือ (諸番志) กล่าวว่า กินแดนนั้นกว้างเจ็ดพันลี้ ทางทิศเหนือของประเทศนั้นใช้เวลาเดินทาง ๑๕ วัน ถึงจันเฉิง ทางตะวันตกเฉียงใต้ใช้เวลาเดินทางครึ่งเดือน ถึงเสียนหลอ^๗ ทิศใต้ใช้เวลา ๑๐ วัน ถึงพานหยู^๘ ทิศตะวันออกเป็นมหาสมุทร แต่เดิมนั้นเป็นประเทศที่มีการค้าขายกันไปมา รัชกาลปัจจุบันอันสวรรคต ทรงประกาศิต ครอบครองสกลโลกมีทะเลทั้งสี่ และเมื่อท่านจอมพลชวอตู้ ได้จัดตั้งว่าการบริหารขึ้นที่จันเฉิงนั้น ได้เคยส่งนายทหารตำแหน่งคุมทหารร้อยคนถือเหรียญตรา^๙ไปเสีย ๑ นาย และนายทหารตำแหน่งคุมทหารพันคนถือเหรียญตราป้ายทองคำ ๑ นาย ร่วมเดินทางไปยังประเทศนั้น ในที่สุดได้ถูกจับกุมตัวไม่กลับมา เมื่อเดือนหก ปีชื้อเฮี้ยว แห่งศักราชหยวนเจิง (๑๔ กรกฎาคม—๑๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๘๕) ราชบุตรแห่งสวรรค้อนคักกิลิทธิ^{๑๐} ได้ทรงจัดส่งราชทูตไปเกลี้ยกล่อม

๑. เข้าใจว่าเป็น กำปงชนัง
๒. คงจะเป็นโพธิสัตว์ ซึ่งแต่ก่อนเป็นสถานที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง
๓. ทะเลสาบ (Toule-sap)
๔. กำปง คือ ทำจอดเรือ เข้าใจว่าเป็น ปากแม่น้ำเสียมเรียบ
๕. ๑ ลี เท่ากับ ๕๕๕.๕๕ เมตร
๖. บ้านที่กล่าวด้วยชาวป่าต่าง ๆ ของเจ้าหู่กวาง
๗. เข้าใจว่าเป็น สุโขทัย
๘. เท่าที่ทราบกันมีพานหยูในเขตมณฑลกวางตุ้ง พานหยูในที่นี้คงจะผิด
๙. คือจอมพล Sagatou ในบันทึกการเดินทางของมาโคโปโล ท่านผู้นี้เป็นแม่ทัพตีเมืองหลวงของจามปา แตกในปี ค.ศ. ๑๒๘๓
๑๐. พระเจ้าจักรพรรดิของจีน

และทรงให้ข้าพเจ้าติดตามไปด้วย ในเดือนยี่ของปีต่อมา คือ ปี ingshen (๕ มีนาคม— ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๒๕๖) ออกจากหมิงโจว (明州) วันยี่สิบห้าออกเรือจาก ปากน้ำเมืองอู๋โจว (๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๒๕๖) วันยี่สิบห้าค่ำ เดือนสาม (๑๔ เมษายน ค.ศ. ๑๒๕๖) ก็มาถึงจันทิง ระหว่างทางต้องทวนลมไม่ราบรื่น ต่อฤดู ไข่ม้วนเดือนเจ็ด (๑-๒๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๕๖) จึงได้ไปถึง และได้รับการต้อนรับ ออมยวมสวามีภักดิ์ จนถึงยี่ตึงหยิว ศักราชต้าเต๋อ เดือนหก (๒๑ มิถุนายน - ๒๐ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๕๗) ลงเรือกลับ เดือนแปด วันยี่สิบสองค่ำ (๓๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๕๗) ถึงซอหมิง (四明) ขอเรือเทียบฝั่ง รายละเอียดของขนบธรรมเนียม ประเพณีและเรื่องราวของประเทศนั้น แม้ว่าจะไม่สามารถทราบได้ทั้งหมด แต่ก็พอ เห็นเรื่องราวมาเป็นเลา ๆ ได้.

๑. กำแพงเมืองชั้นนอกและชั้นใน

กำแพงล้อมรอบนครมีความยาวประมาณ ๒๐ ลี้ มีทวารอยู่ ๕ ทวาร แต่ละทวารเป็นทวารสองชั้น ทวารทางทิศตะวันออกเท่านั้น ที่มี ๒ ทวาร ด้านอื่น ๆ มีทวารเดียวทั้งสิ้น ภายนอกกำแพงเป็นคูเมืองใหญ่ ภายนอกคูเมืองมีสะพานใหญ่ ทอดเป็นทางเดินผ่าน แต่ละด้านของสะพานมีเทวรูปศิลา ๕๔ องค์ ลักษณะเหมือน ชุนพลศิลา รูปร่างใหญ่โตมากและหน้าตากร้ายน่าเกลียดน่ากลัว ทวารทั้งห้านี้ เหมือนกันหมด รวบรวมทำด้วยศิลาสลักเป็นรูปงู มีหัวเกี้ยว เทวรูปทั้ง ๕๔ องค์ ใช้หัตถ์ฉุดงูไว้ ทำที่ประหนึ่งว่าจะไม่ยอมให้มันหนีไปได้ฉะนั้น เหนือทวาร

๑. เมืองนิงโปหรือเมืองเลียงโผ อยู่ในมณฑลเจ้อเจียง
๒. ในปัจจุบันเป็นท่าเรือเมืองนิงโป
๓. นครนักร้องนครม ชื่อเดิม ยโสธรปุระ พระเจ้าโยศวรมันทรงสร้าง รอบนครยาวประมาณ ๑๔,๔๐๐ เมตร
๔. ทวารที่อยู่เกือบกึ่งกลางกำแพงเมืองเรียกว่า ประตูผี ส่วนอีกทวารหนึ่งเหนือขึ้นไปเรียกว่า ประตูชัย
๕. ข้างหนึ่งเป็นเทวดา อีกข้างหนึ่งเป็นอสูร
๖. นาค

ของกำแพงเมือง มีเคียวพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ ๕ เคียว พระพักตร์นั้นฉินไปตามทิศทั้งสี่ ตรงกลางเป็นที่สถิต ๑ ใน ๕ พระเคียว และพระเคียรนั้นประดับด้วยทองคำ ทวารทั้งสองข้างสลักศิลาเป็นรูปช้าง กำแพงเมืองนั้นใช้ศิลาวางซ้อน ๆ กันขึ้นไปสูงประมาณ ๒ จ้าง^๓ คีลานั้นซ้อนกันสนิทมีคชศิกและแน่นหนา ทั้งไม่มีคันทนุชาขึ้นรุงรัง กำแพงนี้ไม่มีเสมา และบนเชิงเทินนั้นในกลางแห่งเขาปลูกต้นคอยเออร์ปาล์ม (Coir Palm) ไว้ มีห้องว่างอยู่ทั่วไป ภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเสมีอนที่ลาดเนินเล็ก ๆ กว้างประมาณ ๑๐ กว่าจ้าง เห็นเนินมีทวารใหญ่ ยึดในเวลากลางวัน เปิดในเวลากลางวัน มีนายทวารประจำค้วย สุนัขเท่านั้นที่ไม่ยอมให้ผ่านเข้าทวาร กำแพงเมืองทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียบร้อยดีมาก แต่ละค้านของ ๔ ค้าน มีปรางค์ศิลา ๕ องค์ อาชญากรที่เคยถูกคักนั้นเว้าก็ไม่ยอมให้ผ่านเข้าทวารค้วยท่ามกลางนครนี้ มีปราสาททองคำหนึ่งหลัง^๔ มีปราสาทหินร้อยกว่าหลัง หอองกุฎิ หินร้อยกว่าหอ ทางทิศตะวันออก มีสะพานทองคำหนึ่งสะพาน ราชสีห์ทองคำ ๒ ตัว เรียงกันอยู่เบื้องซ้ายและเบื้องขวาของสะพาน พระพุทธรูปทองคำ ๘ องค์ เรียงรายอยู่ชั้นล่างของหอองกุฎิ หิน ทางทิศเหนือสุดของปราสาททองคำไปประมาณ ๑ ลิเคษ มีปราสาททองคำสัมฤทธิ์หนึ่งหลัง^๕ เมื่อเทียบกัปราสาททองคำยังสูงกว่า มองดูแล้วมีตคริม ทอนล่างของปราสาททองคำสัมฤทธิ์ มีหอองกุฎิ หิน ๑๐ กว่าหอ ท่อไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ ลิเคษ เป็นพระราชนิเวศน์ในพระกำหนดที่บรรทมมีปราสาททอง

๑. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
๒. ของจริงเป็นรูปช้างสามเศียร
๓. ๑ จ้าง เท่ากับ ๓.๓๓๓ เมตร
๔. ปาล์มชนิดหนึ่งมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Arenga Saccharifera* Labill ต้นคล้ายสาครู สูงประมาณ ๖๐ ฟุต ลำต้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๗ ฟุต ในลำต้นมีแป้งสีเหลืองแดงใช้รับประทานได้
๕. ต้นฉบับภาษาจีนเป็นประเทศซึ่งน่าจะเป็นนครมากกว่า
๖. เข้าใจว่าเป็น ปราสาทบาปน
๗. เข้าใจว่าเป็น ปราสาทบาปน อยู่ทางทิศเหนือของปราสาททองคำ ค่อนไปทางทิศตะวันตกห่างจากปราสาททองคำประมาณ ๔๐๐ เมตร

คำอีกหนึ่งหลัง ฉะนั้น การที่พ่อค้าชาวเรือกล่าวขวัญชมเชยว่า เงินละมั่งคงและ
สูงส่งนั้น ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเป็นเพราะเรื่องดังกล่าวแล้วนั่นเอง

ปราสาทหินที่อยู่นอกทวารค่านไ้ไปประมาณครึ่งลิเศษนั้น เล่ากันว่า
หลุบัน^๒ เป็นผู้สร้างสำเร็จในราวครีเคียว สุสานของหลุบันอยู่นอกทวารค่านไ้ไป
ประมาณ ๑ ลิเศษ มีบริเวณโดยรอบประมาณ ๑๐ ลิ และมีห้องกุฏิหินหลายร้อย
ห้อง^๓

สระน้ำทิศตะวันออกอยู่ห่างจากด้านตะวันออกของนคร ๑๐ ลิ บริเวณ
ล้อมรอบประมาณ ๑๐๐ ลิ ตรงกลางมีปราสาทหินและห้องกุฏิหิน ในปราสาทหินมี
พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ปางไสยาสน์ ๑ องค์ ซึ่งพระนาถิ (สะคือ) มีน้ำไหลรินออก
มาเป็นเนืองนิจ^๔

สระน้ำทิศเหนืออยู่ห่างจากด้านเหนือของนคร ๕ ลิ ตรงกลางสระมี
ปราสาททองคำ ๑ หลัง ห้องกุฏิหินหลายสิบห้อง พวกราชสีห์ทองคำ พระพุทธรูป
ทองคำ ช้างทองสัมฤทธิ์ วัวทองสัมฤทธิ์ และม้าทองสัมฤทธิ์ก็มีอยู่ที่นั่น

๑. เข้าใจว่าเป็น ปราสาทพิมานอากาศ
๒. หลุบันเป็นช่างผู้ชำนาญของนครหลุ้ในยุคชุนชิว คือ ก่อนพุทธศักราช ๑๘๖ ปี จนถึงพุทธศักราช ๖๒
เรื่องเดิมคงจะเล่ากันว่า พระวิษณุกรรมเป็นผู้สร้าง โจวคักวานไม่รู้จักพระวิษณุกรรมจึงเอาหลุบัน
เข้าเทียบ
๓. ที่ตั้งของปราสาทหินตรงกับที่ตั้งของปราสาทพนมบาเกง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างนครธมกับนครวัด ส่วน
สุสานของหลุบันนอกจากนครวัดแล้วไม่เห็นมีที่อื่นใดพอจะกลมกลืนกับสถานที่แห่งนั้น
๔. สระน้ำทิศตะวันออกคือยโสธรคาฎาก กลางสระมีปราสาทหินแม่บุญ สระนี้อยู่ห่างจากด้านตะวันออก
ของนครประมาณ ๑ กิโลเมตร
๕. หนังสือจีนชื่อ ชาวผู้ (ฮิว ฮิว) เล่มที่ ๓๑ กล่าวว่า เงินละมั่งปราสาทหิน ในปราสาทหินมี
พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ปางไสยาสน์ ๑ องค์ ที่พระนาถิ (สะคือ) มีน้ำไหลรินออกมาเป็นเนืองนิจ
รสคล้ายสุราจีน ทำให้คนเมาได้ง่าย ของจริงนั้นอาจเป็นพระนารายณ์บรรทมสินธุ์
๖. สระน้ำทิศเหนือ คือ พระราชคคาท
๗. เข้าใจว่าเป็น ปราสาทนาถคัพ

๒. พระราชวังและบ้านเรือน

พระราชวัง สถานที่ราชการ และบ้านเรือนนั้น ทั้งหมดตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระราชวังอยู่ทางทิศเหนือของปราสาททองคำกับสะพานทองคำ ไกล่ทวารมีบริเวณโดยรอบ ๕ หรือ ๖ ลี^๑ กระเบื้องมุงหลังคาพระที่นั่งที่ประทับทำด้วยตะกั่ว นอกนั้นใช้กระเบื้องดินเผาสีเหลืองทั้งสิ้น เสาสะพานนั้นใหญ่มาก สลักเป็นรูปพระพุทธรูปแล้วระบายสี หน้าจั่วบ้านเรือนก็นำคาน้ำชาม ระเบียงนั้นยาวเหยียดทางเดินบนปราสาทสูงตระหง่านเหลื่อมล้ำกันไม่ค่อยมีแบบมีอย่าง ณ ที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกว่าราชการนั้นมีชลุ๊กรวงพระบัญชาทรงคำ และเบื้องซ้ายและเบื้องขวาของพระบัญชาเป็นเสาสี่เหลี่ยม ตอนบนของเสามีกระจกเงาประมาณสี่ห้าสิบบานเรียงกันอยู่ข้างพระบัญชา ส่วนตอนล่างเป็นรูปช้าง

ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า ภายในพระราชวังนั้นมีสิ่งแปลกประหลาดอยู่มาก แต่การระวังรักษาและการห้ามนั้นกวดขันนัก จึงไม่สามารถที่จะเห็นได้

ส่วนที่เกี่ยวกับปราสาททองคำ^๒ ภายในพระราชวังนั้น พระเจ้าแผ่นดินเข้าที่พระบรมมหาราชวังในตอนเย็นออกปราสาท พวกชาวพื้นเมืองพากันกล่าวว่า ในปราสาทนั้นมีกษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งเป็นพระภูมิเจ้าที่ทั่วทั้งประเทศ ภูตคนนั้นเป็นร่างของสตรีและจะปรากฏกายทุกคืน พระเจ้าแผ่นดินจะเข้าที่พระบรมมหาราชวังและทรงร่วมสมพาสด้วยกัน แม้แต่บรรดาเหล่าทั้งหลายของพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่กล้าเข้าไปในปราสาทนั้น พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกจากปราสาทนั้นเมื่อเพลยามที่ ๒ แล้วจึงจะเข้าที่พระบรมมหาราชวังร่วมกับพระมเหสีและพระสนมได้ ถ้าหากราตรีใดภูตคนนั้นไม่ปรากฏกาย ก็หมายความว่าเวลาสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดินของชาวยุโรป

๑. บริเวณโดยรอบของพระราชวังประมาณ ๒ กิโลเมตร

๒. ปราสาทพินนาอาท

พระองค์นั้นใกล้เข้ามาแล้ว ถ้าพระเจ้าแผ่นดินของชาวป่าเถื่อนมิได้เสด็จไปเพียง
วราตรีเดียว ก็จะต้องทรงไต่รับภัยอันตราย

เรื่องต่อไปก็คือ คำหนักเจ้านายและบ้านเรือนของขุนนางชั้นผู้ใหญ่
มีรูปร่างและขนาดแตกต่างกว่าบ้านเรือนสามัญชน รอย ๆ เรือนใช้หญ้าคลุมทึบหมด
เฉพาะศาลบุษยารพบุษยและห้องทำงาน ๒ แห่งเท่านั้นที่ยอมให้ใช้กระเบื้องไม้
แต่ละบ้านเรือนจะสร้างให้กว้างหรือแคบนั้นยอมเป็นไปตามฐานะนักรของขุนนาง ส่วน
พวกที่ต่ำลงมา เช่น บ้านเรือนของราษฎรสามัญนั้น มุงด้วยหญ้าไม่มีใครกล้าใช้
กระเบื้องมุงหลังคา ถึงแม้ว่าขนาดกว้างแคบของบ้านจะเป็นไปตามความยากจนและ
ความมั่งมีก็ตาม แต่ก็ไม่ผู้ใดกล้าเลียนแบบบ้านช่องของพวกขุนนาง

๓. เครื่องแต่งกาย

ทุกคนนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาทั้งชายและหญิงมุ่นมวยและเปลือย
ท่อนบนใช้ผ้าพันเอว เมื่อออกไปนอกบ้านก็เพิ่มผ้าฉั้นใหญ่หนึ่งผืนพันทับผ้าฉั้นเล็ก
เข้าไว้ เรื่องผ้าที่นุ่งนั้นมีชนิดอันค้ำอยู่มาก ภูษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็น
เงิน ๓ ถึง ๔ ตำลึง เป็นภูษาที่สวยงามและประณีตอย่างที่สุด แม้ไว้ในประเทศจะ
ทอผ้าได้เอง ก็ยังมีมาจากเสียนหลอและจ้านเฉิง ที่มาจากทะเลตะวันออกมักจะเป็น
ชนิดเลิศ เพราะเนื้อละเอียดและฝีมือประณีต

เฉพาะแต่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่ทรงภูษายกดอกกลิ่นไธ้ บนพระเคี้ยว
ทรงสวมมงกุฎทองคำ เหมือนกันกับสิ่งทิวาธรรมสวมอยู่บนศีรษะ มีบางเวลาที่
ทรงสวมมงกุฎ แต่ใช้กำร้อยดอกไม้หอม เช่น ดอกมะลิล้อมรอบมวยเกล้าของ
พระองค์ ที่พระค้อทรงสวมสร้อยพระค้อไข่มุกขนาดใหญ่หนัก ๓ ชั่งเศษ ข้อ
พระหัตถ์ ข้อพระบาท และนิ้วพระหัตถ์ทรงสวมกำไลและพระธำมรงค์ฝังเพชร

ตามแนวทงสัน ท่อนล่างพระบาทเปล้า ฝ่าพระบาทและฝ่าพระหัตถ์ทั้งหมดข้อมลิ้แดง
ด้วยน้ำยาสีแดง เมื่อเสด็จออกทรงถือพระขรรค์ไว้ในพระหัตถ์

ในหมู่ราษฎรเฉพาะแต่ผู้หญิงเท่านั้นที่จะข้อมฝ่ามือฝ่าเท้าได้ ส่วนพวก
ผู้ชายนั้นไม่กล้าข้อม ขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายแต่งกายด้วยผ้ายกดอกห่าง ๆ ได้
ขุนนางธรรมดาแต่งกายด้วยผ้ายกดอกสองชายได้ สำหรับในหมู่ราษฎรผู้หญิง
เท่านั้นที่ข้อมให้แดงได้ คนจีนที่มาถึงใหม่ ๆ แม้จะแต่งกายด้วยผ้ายกดอกสองชาย
คนก็ไม่กล้าถือโทษ ^๕ เนื่องจากจากอำนาจขี้ชะ (^๕ 黥丁八殺) อำนาจขี้ชะ
นั้นก็คือไม่เข้าใจระเบียบและแบบแผน

๔. ขุนนาง

ในประเทศนี้มีเสนาบดี ขุนพล โหรา และขุนนางอื่น ๆ ถัดลงมา
จัดตั้งขุนนางชั้นผู้น้อย เป็นแต่ชื่อตำแหน่งที่แตกต่างกับของเรา ส่วนใหญ่เอา
ราชินิกุลเป็นขุนนาง หรือมีฉะฉนที่พวกที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับยุตรีไว้เป็นพระสนม
เมื่อขุนนางออกไปนอกบ้านนั้นก็มิระเบียบพิถีและผู้ติดตามตามลำตัวยศ พวกที่มี
ยศสูงใช้คานหามที่มีคานเป็นทองคำกับสัปทนกำทองคำ ๔ คัน ยศรองลงมาใช้คาน
หามที่มีคานเป็นทองคำกับสัปทนกำทองคำ ๒ คัน ยศรองลงมาอีกใช้คานหามที่มี
คานเป็นทองคำและสัปทนกำทองคำ ๑ คัน ที่ใช้สัปทนกำทองคำอย่างเดียวกันยิ่ง
รองลงมาอีก พวกยศต่ำ ๆ ใช้แต่เพียงสัปทนกำเงินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ที่ใช้
คานหามที่มีคานเป็นเงินก็มีเหมือนกัน พวกที่ใช้สัปทนกำทองคำเป็นขุนนางชั้นสูง
เรียกว่า ปาติง (^๖ 巴丁) หรืออำนาจ (^๖ 黥丁) ส่วนพวกที่ใช้สัปทนกำเงินเรียก

๑. ควรเป็นมิ่งคิงเทียบา มิ่งคิง แปลว่าไม่รู้ เทียบา ก็คือภาษา
๒. คือฉะแดง ตรงกับประแดง หรือมาแดง ในสมัยโบราณของไทย
๓. คืออันแดง เป็นตำแหน่งขุนนาง

ว่า ซื่อเลาเคอ^๑ (糜辣的) สัปทนทั้งหมดทำด้วยผ้าแพรดิบสีแดงของเมืองจีนมี
ระบายลงมาเรียกกิน ส่วนสัปทนแขว่ร่มกระต่ายน้ำมันทำด้วยผ้าแพรดิบสีเขียวแต่
ระบายบนสัน

๕. คำสนาสามคำสนา^๒

พวกนักศึกษารูปเรียกว่า ปั้นจี้^๓ (班詰) พระภิกษุเรียกว่า จู๋กู^๔ (苧姑)
พวกนักพรตเรียกว่า ป๊ะซื่อเหวย^๕ (八思惟)

พวกบัณฑิตนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบว่าถือเอาแบบอย่างจากอะไร ไม่เห็นมี
สิ่งทีเรียกว่า โรงเรียนหรือสถานที่ทำการสอน และก็ยากที่จะสืบสาวราวเรื่องว่าที่
เล่าเรียนกันนั้นเป็นหนังสืออะไร แต่ก็ได้เห็นเขานอกจากจะนั่งห่มเยี่ยงคนสามัญแล้ว
ยังมีท่ายสีขาว ๑ เส้น ห้อยไว้ที่คอ ซึ่งเขาถือเอาสิ่งนี้เป็นข้อแตกต่างว่าเป็นบัณฑิต
พวกบัณฑิตที่เข้ารับราชการนั้นเป็นบุคคลที่สูงส่ง ท้ายที่ห้อยคอคงไว้ไม่เอาออก
ตลอดชีวิต

พวกจู๋กูโกนศีรษะนั่งห่มเหลือง เบ็ดที่ไหล่ขวาข้างเดียว ท่อนล่างนั่ง
สองสีเหลืองและเดินทวยเท้าเปล่า วัดวาอารามอนุญาตให้ใช้กระเบื้องมุงหลังคาได้
ภายในวัดมีรูป ๆ หนึ่งลักษณะเหมือนพระศากยมุนีไม่มีผิต เรียกว่า ซื่อไล^๖ (字賴)
รูปนั่งห่มสีแดง ปั้นด้วยดินเหนียวแล้วตกแต่งด้วยสีแดงและสีฟ้า นอกจากนั้นแล้ว

๑. สอบไม่ออกว่าเป็นตำแหน่งขุนนางชั้นใด
๒. คือศาสนาขงจื๊อ ศาสนาพุทธ และศาสนาเต๋า
๓. บัณฑิต
๔. เข้าใจว่าเป็น เจ้ากู
๕. คบส่ว (คาบส)
๖. พระ

ก็ไม่มีรูปปั้นใดอีก พระพุทธรูปภายในปราสาทนั้นหน้าตาแตกต่างกันออกไปและหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ทั้งสิ้น ในวัดไม่มีระฆัง กลอง ฉิ่ง ฉาบ ฆ้อง ฉัตร ฆ้อง พระภิกษุทั้งหมดฉันเนื้อปลาและเนื้อสัตว์แต่ไม่เสิร์ฟสุรา ของถวายพระพุทธรูปก็ใช้เนื้อปลาเนื้อสัตว์ด้วยเหมือนกัน ทุก ๆ วัน พระภิกษุจะฉันจึงหันเพียงมือเดียว ซึ่งภัตตาหารนั้นทำมาจากบ้านของผู้ถวาย ในวัดเขาไม่จัดโรงครัว พระสูตรที่พระภิกษุท่องบ่นอยู่นั้นมีมากมาย ทั้งหมดทำสำเร็จด้วยการเอาใบลานทับซ้อนกัน บนใบลานเขียนอักษรสีคำ เมื่อเขาไม่ใช่หมึกจีนและภูกัน จึงไม่ทราบว่าเขาใช้ของสิ่งใดเขียน พระภิกษุก็ใช้คานหามที่มีคานเป็นทองคำหรือเงิน และกลดค้ำทองคำหรือเงิน พระเจ้าแผ่นดินทรงมีข้าราชการสำคัญก็ทรงปรึษาหาหรือด้วย เขาไม่มีภิกษุในพระพุทธศาสนา

พวกปะชื้อเหวยนั่งห่มเหมือนอย่างคนธรรมดาสามัญ เว้นแต่ศีรษะคาดผ้าสีแดงหรือสีขาว ๑ ผืน รูปลักษณะเช่นเดียวกับกบฏู ของสัตว์ชาวมองโกล แต่ต่ำกว่าเล็กน้อย พวกเขามีเทวสถานแต่เมื่อเปรียบกับวัดวาอารามแล้วแคบกว่า ศาสนาเท่านั้นไม่เจริญรุ่งเรืองเสมอด้วยพุทธศาสนา พวกเขาไม่เคยพบยารูปปั้นใดนอกจากศิลาก้อนเดียวเท่านั้น คล้ายกับศิลาที่แท่นบูชาในศาลพระภูมิเจ้าที่ของเมืองจีน ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขาเอาแบบอย่างมาจากไหนเหมือนกัน มีเทวสถานของนักพรตหญิงในศาสนาเต๋า ซึ่งใช้กระเบื้องมุงหลังคาได้ พวกปะชื้อเหวยไม่รับประทานอาหารของบุคคลอื่น ไม่รับประทานอาหารให้คนเห็น และไม่ดื่มสุราก็ด้วย ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นเขาท่องบ่นพระคัมภีร์หรือกระทำกิจการกุศลให้แก่ผู้คน

ตามประเพณีของเขานั้น พวกเด็ก ๆ ที่เล่าเรียนหนังสือจะต้องเข้าหาพระภิกษุให้ท่านสั่งสอนก่อน เมื่อเติบโตใหญ่ก็สึกออกไปเป็นฆราวาสตามเดิม ส่วนรายละเอียดคนนั้นข้าพเจ้าไม่สามารถสอหยให้ได้

๑. เป็นภาษามองโกล Koukoul แปลว่า ประดับผม

๖. ผู้คน

บุคคลทั่วไปรู้แต่เพียงว่า พวกคนฆ่าเถื่อนทางทิศใต้นั้น รูปร่างหายหน้าตาน่าเกลียด ทั้งดำมาก แต่หารู้ไม่ว่าผู้ที่อยู่ตามเกาะแก่งบ้านนอกและตรอกซอยเท่านั้นที่เป็นจริงดังกล่าว ส่วนพวกชาววังและพวกผู้ติดตามบ้านนั้น ที่เป็นผู้หญิงมีผิวขาวประดุจหยก ทั้งนี้ เนื่องจากไม่เห็นแสงตะวันกันเลย โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงก็เหมือนกับผู้ชาย คือใช้ผ้าผืนเดียวพันเอว เปลือยอกที่ขาวนุ่มนวลคุดๆ เนยเหลวเกล้ามวยและเดินตัวไขว่เท้าเปล่า แม้แต่พระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน พระเจ้าแผ่นดินทรงมีมเหสี ๕ องค์ องค์หนึ่งประทับอยู่ที่ปราสาทองค์กลางอีก ๔ องค์อยู่ที่พระมณเฑียรประจำทิศทั้ง ๔ ที่ต่ำลงมากคือ พวกพระสนมและนางกำนัล ซึ่งข้าพเจ้าได้ยินว่ามีอยู่ ๓ ถึง ๕ พันคน แบ่งออกเป็นชั้นอันค้ำพวกนางไม่ค่อยจะได้ออกจากที่พักอาศัยง่ายนัก แต่ครั้งที่ข้าพเจ้าเข้าไปในวังนั้น ข้าพเจ้าเห็นพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกพร้อมด้วยพระเอกอัครมเหสี และประทับนั่งอยู่กลางพระบัณฑูรทองคำของพระที่นั่ง พวกสัตรีชาววังยืนเรียงตามลำดับสองฟากระเบียบใต้พระบัณฑูร ย้ายที่ฟังฝ่าแอมมองดูเรา ข้าพเจ้าจึงได้เห็นพวกเหล่านั้นครอบครวี โคกที่มีบุตรีหน้าตาสะสวยจะมีรัชสังเรียกตัวเข้าวัง ทางเบื้องล่างนั้นเป็นผู้หญิงรับใช้งานเข้าออก เรียกว่า เฉินเกียหลาน (陳家蘭) มีอยู่ไม่ต่ำกว่าพันถึงสองพันนาง นางเหล่านั้นมีสามีแล้วและอาศัยปะปนอยู่ในหมู่ราษฎรสามัญ นางโกนผมเห็นหน้าผาก ลักษณะทำนองชาวเหนือเอกร่องน้ำ และใช้ชาติสีแดงทาไว้ตรงนั้นและที่ขมับทั้งสองข้าง โดยถือเอาสิ่งนั้นแสดงว่าเป็นฉินเกียหลานแตกต่างไปจากผู้อื่น เฉพาะแต่ผู้หญิงเหล่านั้นเท่านั้นที่เข้าไปในพระราชวังได้ ผู้หญิงอื่นที่มีฐานะต่ำกว่านั้นจะเข้าไปไม่ได้เลย

๑. ศฤงคาร แปลว่า หญิงรับใช้

ของหน้าและเบื้องหลังพระราชวังมีผู้หญิงสามัญเดินไปมาบนถนนไม่
ขาดสาย นางไว้ผมมวยแต่ไม่มีชั้นปักผมหรือหวี และไม่มีสิ่งประดับศีรษะหรือหน้า
แต่ที่แขนมีกำไลทองคำ นิ้วก็สวมแหวนทองคำ ซึ่งพวกเดินเกี่ยหลานและพวก
ชาววังก็ใช้คล้ายเหมือนกัน

ทั้งชายและหญิงมักจะใช้เครื่องยาหอมทาตามร่างกาย เครื่องยาหอมนี้
ปรุงสำเร็จด้วยแก่นจันทร์ สมคเคียง และของหอมอื่น ๆ

ทุกครอบครัวนับถือพระพุทธศาสนา

ในประเทศนี้มีพวกกะเทยอยู่มากมาย ทุกวันจะไปเดินตามตลาดเป็น
หมู่ ๆ ละ ๑๐ คน มักจะชอบชักชวนชาวจีนและกลยไต่ของให้อย่างงาม ช่าง
นำเกลียดและนำขี้เสียนี่กระไร

๗. หญิงคลอคบุตร

พอคลอคบุตรออกมาผู้หญิงชาวพื้นเมืองก็จะหุงข้าวร้อน ๆ ทนที ฉายทา
ข้าวสุกด้วยเกลือ แล้วบีบไฉ้ของลึบ ไฉ้วันกับคินหนึ่งก็เอาออก ด้วยประการฉะ
นี้การคลอคบุตรจึงไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ก็ยั้งทำให้ทุกสิ่งหืดวเป็นหญิงสาวอยู่เสมอ
ข้าพเจ้าเมื่อแรกไฉ้ยินเข้าก็รู้สึกประหลาดใจ สงสัยเอามาก ๆ ว่า จะมีไฉ้เช่นนั้น
แต่แล้วบ้านที่ข้าพเจ้าไปพักอยู่ไฉ้วันนั้นผู้หญิงสาวคลอคบุตร ข้าพเจ้าจึงทราบเรื่อง
ราวไฉ้โดยตลอด พอวันรุ่งขึ้นนางก็มึลถูกไฉ้ แล้วพากันไปอาบน้ำที่แม่น้ำ นัยว่า
เป็นการพบเห็นที่แปลกประหลาดอยู่

แต่ละคนที่ข้าพเจ้าไฉ้พบปะกล่าวว่า พวกหญิงชาวพื้นเมืองมีคันทหา
จันทนั กลอคถูกไฉ้วันสองวันก็ร่วมประเวณีกับสามีทันที ถ้าสามีไม่สนองให้สมกับ

ความอยาก ก็จะเป็นเรื่องใหม่เงินถูกทอดทิ้ง” ถ้าสามียังเดือดร้อนก็กิจการงานยังหนทางไกล เพียงสองสามคืนยังพอทนได้ แต่ถ้าเกินสัปดาห์ก็คนขึ้นไปแล้ว นางเมื่อก็คะพูดว่า “ข้าไม่ใช่ผีนี้ จะให้ช้านอนคนเดียวได้อย่างไร” จิตใจของพวกเหล่านี้หมกมุ่นอยู่ในกามคุณรุนแรงมาก แต่ข้าพเจ้าก็เคยได้ยินมาว่าพวกที่มีใจเดียวกันมีเหมือนกัน ผู้หญิงที่นั่นแก่เร็วมาก เพราะการแต่งงานและการคลอดบุตรนั้นเป็นไปก่อนกาลอันควร อายุได้ ๒๐ หรือ ๓๐ ปี นางก็เหมือนผู้หญิงสาวจีนที่มีอายุ ๔๐ หรือ ๕๐ ปี

๔. พวกหญิงสาว

เมื่อชาวบ้านให้กำเนิดลูกหญิง ผู้ที่เป็นบิดามารดามักไม่เว้นที่จะอวยชัยให้พรว่า ขอให้เจ้ามีคนที่ต้องการ ต่อไปในภายหน้าขอให้เจ้ามีผัวร้อยคนพันคนเด็กลูกสาวของครอบครัวที่มีศรีสุขที่มีอายุได้ ๗ ถึง ๘ ขวบ และที่อายุได้ ๑๑ ขวบ สำหรับครอบครัวที่ยากจนจะต้องให้พระภิกษุหรือทาสทำพิธีทำลายพรหมจารี เรียกว่า “เจ๊นถาน” (降毯) ทุก ๆ ปีเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองจะเลือกเอาวันใดวันหนึ่งของเดือนซึ่งตรงกับเดือนที่ ๔ ของจีน ยั่วประกาศให้ทราบว่า ครอบครัวใดในประเทศนั้นที่มีบุตรซึ่งจะเข้าพิธีเจ๊นถานนั้นจะต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบก่อน แล้วเจ้าหน้าที่จะให้เทียนเล่มใหญ่ไปล่วงหน้า ๑ เล่ม และขี้คัสลักเทียนเป็นที่หมายไว้ ๑ แห่ง นิตหมายให้จุดเทียนตอนพลบค่ำของคืนวันนั้น พอลามลงมาถึงที่หมายไว้ก็ไ้เวลาประกอบพิธีเจ๊นถาน ก่อนถึงกำหนดล่วงหน้า ๑ เดือน หรือครึ่งเดือน หรือ

๑. โหม่เงิน (買臣) นั้นแซ่จู (朱) เป็นบุคคลในสมัยแผ่นดินฮั่น (ราว พ.ศ. ๔๒๑) เป็นคนยากจนมีอาชีพขายฟืน แต่ชอบศึกษาเล่าเรียน เดินไปพลาถอ่านหนังสือไปพลาถ ภรรยาไม่ความับอาชขายหน้าจึงทอดทิ้งโหม่เงินไปมีสามีใหม่เป็นชาวนา

๑๐ วัน บิฑามารดาจะต้องเลือกพระภิกษุหรือคายนสรูปใดรูปหนึ่ง สุกแล้วแต่จะอยู่
วัดหรืออาศรมแห่งใด พระภิกษุหรือคายนสมักจะมีขาประจำของตนอยู่ พระภิกษุที่
มีคุณธรรมสูงนั้นบ้านขุนนางและคหบดีมักจะทำของขวัญไว้ล่วงหน้า ส่วนพวกที่ยากจนก็
ไม่มีเวลาวางที่จะไปเลือกได้ ครอชครวีขุนนางและคหบดีถวายพวกเหล่า ข้าวสาร
ผ้า แพร หมากร เครื่องเงินหนักถึงร้อยทหาบ มีมูลค่าเท่ากับสิ่งของคิคเป็นเงิน
เมืองจีนสองสามร้อยตำลึง ของถวายที่น้อยกว่านั้นก็สามสี่สิบทหาบหรือสิบ ยี่สิบทหาบ
สุกแต่ครอชครวีจะมีมั่งมีหรือยากจน ฉะนั้น ครอชครวีที่ยากจนต้องรอจนเติกอายุ
๑๑ ขวบ จึงจะเริ่มดำเนินการเข้าพิธี นับเป็นเรื่องทีกระทำทีลำบาก มีผู้เสียสละ
เงินทองให้เติกหญิงจน ๆ เพื่อให้เข้าพิธีเจวันฉาน เรียกว่า เป็นการทำบุญ เนื่อง
จากในยี่หนึ่ง ๆ พระภิกษุรับเติกหญิงเข้าพิธีได้เพียงคนเดียว เมื่อท่านยอมรับนิมนต์
ผู้ใดไว้แล้ว ก็ไม่ยอมรับนิมนต์ผู้อื่นอีก ในคินนั้นเขาจัดการเลี้ยงใหญ่ และมีคนตรี
ท้วย เป็นการรวมญาติและเพื่อนบ้าน นอกประตูปลูกเป็นร้านสูง บนร้านวางพวก
ตุ๊กตาคินขึ้นเป็นรูปคนและสัตว์ ที่วางสียงว่าตัวก็มี สามสี่ตัวก็มี สำหรับครอชครวี
ที่ยากจนก็ไม่มีเลย แต่ละอย่างนั้นขึ้นไปตามเรื่องที่มีมาแต่โบราณ ครบเจ็ดวันแล้ว
ก็ยกเอาออกไป พอดตกค่ำเขาก็นำคานหาม กลด และคนตรีไปรับพระภิกษุมาน ใช้
ผ้าแพรพรรณสีต่าง ๆ สร้างเป็นศาลาขึ้น ๒ หลัง หลังหนึ่งให้เติกหญิงนั่งอยู่ อีก
หลังหนึ่งให้พระภิกษุนั่ง ข้าวเจ้าไม่ทราบว่ายากเขาพูดว่าอะไร เพราะเสียงคนตรี
และเสียงกลองอีกทีกแข็งแซ่ คินวันนั้นไม่ห้ามทำเสียงอ้ออึง ข้าวเจ้าไคยคิดว่าเมื่อ
ถึงเวลาพระภิกษุและเติกหญิงก็เข้าไปในห้อย พระภิกษุใช้มือทำลายพรหมจารีท้วย
ตนเอง แล้วนำเอาเชือกพรหมจารีนั้นใส่ลงในเหล่า เขายังเล่ากันอีกว่า บิฑามารดา
ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านต่างแต่มีเหล่านันที่หน้าผากของตนทุกคน ขางคนก็ว่าทุก

คนใช้ปากชิมดู บ้างก็ว่าพระภิกษุประกอบเมถุนกรรมกับเด็กหญิง บ้างก็ว่าไม่ใช่ความจริงทั้งวันเลย โดยเหตุที่เขาไม่ยอมให้คนจีนรู้เห็น ข้าพเจ้าจึงไม่ทราบเรื่องที่แท้จริงว่าเป็นอย่างไร พอใกล้รุ่งอรุณเขาก็เอาคานหาม กลด กลอง และดนตรีส่งพระภิกษุกลับวัด ต่อมาภายหลังจะต้องเอาผ้าขาวไปไถ่ตัวเด็กจากพระภิกษุไม่เช่นนั้นเด็กหญิงจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของพระภิกษุตลอดไป และจะแต่งงานกับผู้ใดไม่ได้ ที่ข้าพเจ้าเห็นนั้นเป็นขี้ตังหยิวคักราชคำเตอะ เตือนสี่ คั้นหกคำ (๒๘ เมษายน ค.ศ. ๑๒๕๗) ก่อนวันพิธีบิณฑบาตและเด็กหญิงจะนอนด้วยกัน หลังวันพิธีแล้วจะแจกออกนอกห้อง จะไปไหนมาไหนก็ได้ตามใจชอบ ไม่ต้องบังคับคอยระวังกันแล้วเกี่ยวกับการมีสามีและการมีภรรยา แม้จะมีประเพณีรับผ้าไหว้ ก็เป็นเพียงแต่การกระทำลวก ๆ พอเป็นพิธี หญิงชายส่วนมากได้เสียดกันมาแล้วจึงได้แต่งงานกัน ตามขนบธรรมเนียมและประเพณีของเขาไม่ถือเป็นเรื่องที่น่าละอายและไม่ถือเป็นเรื่องประหลาดด้วย ในคืนวันประกอบพิธีเจ็นถานในตรอกในซอกเดียวกันนั้น อาจมีครอบครัวที่ทำพิธีเจ็นถานจำนวนสิบกว่าครอบครัว ในนครนั้นคนที่ไปรับพระภิกษุหรือคาบสเก็นสวนกันขวกไขว่อยู่บนท้องถนน ไม่มีที่ไหนเลยที่จะไม่มีเสียงกลองและเสียงดนตรี

๘. ทาส

พวกทาสในครัวเรือนนั้น เขาซื้อพวกคนป่ามาใช้งาน ผู้ที่มามากก็ร้อยละกว่าคน ผู้ที่น้อยก็มีสิบยี่สิบคน พวกที่ยากจนเหลือเกินจึงจะไม่มีทาสใช้ คนชาวบ้านเป็นมนุษย์ตามป่าตามเขา มีชาติพันธุ์ของตัวเอง เรียกกันตามภาษาพื้นเมืองว่า “โจรจ้วง” เมื่อเข้ามาอยู่ในเมืองแล้วก็ไม่กล้าเข้าบ้านคนเขา เมื่อคนในเมืองค้าทอกัน และเรียกกันว่า “จ้วง” แล้ว ก็หมายความว่าเกลียดชังจนเข้าไซกระตูก

๑. เข้าใจว่าเป็นพวกของ ซึ่งยังมีเชื้อสายอยู่ในประเทศกัมพูชาและจังหวัดจันทบุรี

ที่คนเขาถูกดูหมิ่นกันก็เขินดังทักล่าวมานี้ ถ้าเป็นคนหนุ่มคนสาวและแข็งแรง
 คนหนึ่ง ๆ มีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน แต่ถ้าแก่เฒ่าไม่มีกำลังวังชาก็หามาได้ด้วยผ้า
 เพียงสามสี่สิบผืน เขายอมให้หนึ่งให้อนไต่แต่เฉพาะไต่ถนนเรือน ต่อเมื่อปฏิบัติงาน
 จึงจะอนุญาตให้ขึ้นข้างบนไต่ แต่จะต้องคุกเข่าพนมมือค้อมหัวลง แล้วจึงก้าวเข้าไป
 ในเรือน พวกทาสเรียกนายผู้ชายว่า ปาถวอ^๑ (巴駟) และเรียกนายหญิงว่า
 หมี่^๒ (米) ปาถวอก็คือพ่อ หมี่คือแม่ ถ้าทำความผิดก็โทษกัน มันจะมีหัวรัย
 ตะพดโดยไม่กล้าเคลื่อนไหวแม้แต่เนื้อ ทั้งชายและหญิง ไต่เสี่ยเป็นผิวเมียระหว่าง
 พวกเดียวกันเอง ไม่มีนายผู้ชายที่ปรารถนาจะร่วมประเวณีด้วยกันนางทาส หาก
 ชาวจีนที่ไปถึงที่นั่นและอยู่เกี่ยวตายมาเป็นเวลาช้านานไม่เลือกเพื่อน ไปร่วมประเวณี
 กับนางทาส นายผู้ชายรู้เข้า ในวันต่อมาก็จะไม่ยอมให้หนึ่งร่วมด้วย เพราะไต่เคย
 ร่วมประเวณีกับหญิงคนป่า ถ้านางทาสไปร่วมประเวณีกับคนนอกบ้านตั้งครรรค์เกิด
 บุตรขึ้น นายผู้ชายก็จะไม่ไต่ถามความเป็นมา เพราะเขาถือว่านางทาสผู้เป็นแม่เป็น
 บุคคลคนละชั้นวรรณะกับพวกเขา กับทั้งเขาได้ประโยชน์จากการไต่ลูกทาส ซึ่งจะ
 ตกเป็นทาสต่อไปในวันหน้า ถ้ามีผู้หลบหนีแล้วจับตัวกลับมาก็เขาก็จะสักหน้าด้วย
 สี่ฟ้า หรือไม้ไต้ใส่กำไลเหล็กเข้าที่คอเพื่อล่ามไว้ ที่ศัตรูวันที่แขนและขาที่มีข้าง
 เหมือนกัน

๑. บตี แปลว่า ผู้เป็นใหญ่

๒. เม แปลว่า แม่

๓. ต้นฉบับภาษาจีนใช้ถ้อยคำว่า ตัวผู้และตัวเมีย เขี่ยคหยามทาสเป็นสัตว์

๑๐. ภาษา

ในประเทศนั้นมีภาษาของตนเอง แม้สำเนียงจะคล้ายคลึงกันก็จำแนก
เสียงและชาวเสียนก็พูดกันไม่รู้เรื่อง เช่น หนึ่ง ว่า เหมย^๑ สอง เป็น เปยะ^๒ สาม
เป็น เปย^๓ สี่ เป็น ปาน^๔ ห้า เป็น ข้อหลาน^๕ หก เป็น ข้อหลานเหมย^๖ เจ็ด เป็น
ป้อหลานเปยะ^๗ แปด เป็น ป้อหลานเปย^๘ เก้า เป็น ข้อหลานปาน^๙ สิบ เป็น คำ^{๑๐}
เรียกพ่อว่า ปาดวอ น้ำ อาผู้ชายและลูกก็เรียก ปาดวอ เรียกแม่ว่า หมี่ เรียก
ป้า น้ำ อาหญิง น้องสาวของสามี น้องสาวหรือพี่สาวของภรรยาตลอดจนเพื่อนบ้าน
สูงอายุนับถือก็เรียกว่า หมี่ เรียกพี่ชายว่า ป่าง^{๑๑} เรียกน้องชายว่า ปู้วุน^{๑๒}
เรียกน้ำชาย พี่ชาย หรือน้องชายของภรรยาว่า ซีไล่^{๑๓} น้ำเขย ลูกเขย อาเขย
ก็เรียกว่า ซีไล่^{๑๓} โดยทั่วไปมักจะพูดคล้ายกัน เช่น เราพูดว่า คนนค้อจางซาน
น้องชายของเขา จะพูดว่า ปู้วุนจางซาน หรือเราพูดว่า หลี่ซ้อน้ำชายของเขา ก็
จะพูดว่า ซีไล่ หลี่ซ้อ นอกจากนั้นยังมีอีก เช่น เขาเรียกคนจีนว่า ยี่ซ้อ^{๑๔} เรียก

๑. มวย
๒. บี
๓. เปีย
๔. มวน
๕. ปรี
๖. ปรีมว
๗. ปรีบี
๘. ปรีเปีย
๙. ปรีมวน
๑๐. ค้อบ
๑๑. บอง
๑๒. โสอน
๑๓. ไถล
๑๔. สอบไม่ออกว่าเป็นอะไร บางคนบอกว่าเป็น ศรีวิชัย ซึ่งหมายถึงต่างชาติ

ขุนนางว่า ป่าตึง เรียก ลัวไฉ ว่า ยันจี การเรียกขุนนางเมืองจีนไม่พูดว่า ยี่ซ้อ-
ป่าตึง แต่จะพูดว่า ป่าตึง ยี่ซ้อ เรียก ลัวไฉ ของเมืองจีนเขาจะไม่พูดว่า ยี่ซ้อยันจี
แต่จะพูดว่า ยันจี ยี่ซ้อ โดยทั่วไปแล้วก็ เป็นพวกบัณฑิตก็มีภาษาของพวกบัณฑิต
พระภิกษุและคาสสิกก็มีภาษาของพระภิกษุและคาสสิก ภาษาพูดของแต่ละเมืองแต่ละ
หมู่บ้านก็แตกต่างกัน เหมือนกันกับที่เมืองจีนไม่มีผิด

๑๑. คนป่า

คนป่านี้มี ๒ จำพวก จำพวกหนึ่งเป็นคนป่าที่เข้าใจภาษาที่พูดกัน คือ
พวกที่เขานำมาขายในเมืองให้เขินทาส อีกจำพวกหนึ่งเป็นพวกที่ไม่ได้รับการอบรม
สั่งสอนให้มีอารยธรรม เป็นคนป่าที่ไม่เข้าใจภาษาที่พูดกัน คนป่าจำพวกนี้ไม่มีบ้าน
ช่องที่จะอยู่อาศัย พาครอบครัวตระเวนไปในภูเขา ทุนอย่างกินเผาไว้บนศีรษะ เมื่อ
พบสัตว์ป่าก็ใช้ธนูยิงและใช้หอกซัดไล่สัตว์เหล่านั้นมา แล้วใช้ก้อนหินตีกันให้เกิด
ประกายก่อไฟขึ้น ต้มกินด้วยกันแล้วเดินทางต่อไป นิสัยสันดานของคนป่าร้ายมาก
ยาพิษก็มีพิษร้ายแรง ระหว่างพวกเดียวกันฆ่าฟันกันเองก็บ่อย ๆ ในอาณาบริเวณ
ที่อยู่ใกล้ก็มีผู้ที่เพาะปลูกคันกระวานและต้นฝ้ายทอดผ้าเป็นอาชีพ ผ้าที่ทอนั้นหยาบ
และหนามาก ลวดลายก็แปลกพิกลนัก

๑๒. ศัพทหนังสือ

หนังสือธรรมคาและหนังสือทางราชการใช้หนังสือวางหนังกระงงและวัตถุ
ที่คล้ายคลึงกันย่อมาให้เป็นศัพท์ แล้วตัดเอาตามขนาดใหญ่เล็กกว้างแคบที่พึง
ปรารถนา เขาใช้มณฑลหนึ่งคล้ายกับพวกดินขาวของเมืองจีน ยันเป็นแห่งเล็ก ๆ

๑. เป็นชั้นความรู้สมัยโบราณของจีน

มีชื่อว่า ซวอ (梭) ถือแท่งซวอไว้ในมือแล้วขีดเขียนลงบนผืนหนังเป็นตัวอักษร นานแสนนานก็ไม่ลบไป เมื่อใช้เสร็จสรรพก็เอาที่หุไว้ ลายมือนั้นเขาสามารถ สังเกตจำได้ว่าผู้ใดเป็นผู้เขียน การลบตัวอักษรจะต้องใช้วิธีเอาสิ่งของที่เปียกนำมา เช็ด โดยทั่ว ๆ ไปอักษรเหล่านั้นเหมือนกันพอดีกับอักษรของพวกเขาหุกู (胡 姑) บรรดาเอกสารหนังสือเขาเขียนจากข้างหลังมาข้างหน้าทั้งสิ้น ไม่ใช่จากข้างบนมา ข้างล่าง ข้าพเจ้าได้ยินเย่เขียนให้หย่า (也先海牙) กล่าวว่า พญานางของเขา นั้นออกเสียงใกล้เคียงกันกับการออกเสียงพญานางของมองโกล มืออยู่สองสามตัวเท่า นั้นที่ออกเสียงไม่เหมือนกัน พวกเขาไม่มีดวงตราประทับ คำร้องทุกข์ของชาวบ้าน ก็มีร้านรับจ้างเขียนให้เหมือนกัน

๑๓. วันขึ้นปีใหม่กับฤดูกาล

คนเหล่านั้นถือเอาเดือนที่ ๑๐ ของจีนเป็นเดือนแรกของปีใหม่ เดือนนั้น ชื่อว่า เกียเต้อ (佳得) ฮ่องหน้าพระราชวังเขาปลูกบ้านใหญ่ไว้ ๑ บ้าน บรรลุ คนได้พันกว่าคน ตามประตูที่ป้อมไฟและประตูที่ประตูค้ำด้วยคอกไม้ ข้างหน้าบ้าน นั้นห่างออกไป ๒๐ จ้าง ใช้ไม้ค้ำกันเป็นร้านสูงรูปลักษณะคล้ายกับร้านที่ใช้ในการสร้างสตูบ มีความสูง ๒๐ กว่าจ้างเห็นจะได้ แต่ละคืนเขาจะปลูกบ้านสามสี่ร้าน หรือห้าหกบ้าน บนร้านเหล่านั้นเขาเอาคอกไม้ไฟและประตูที่ไปวางไว้ ซึ่งในการนี้ ทางจังหวัดต่าง ๆ ในความปกครองและตามบ้านเรือนของขุนนางเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่าย พอดตกค่ำก็กราบทูลเชิญพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร

๑. ซวอ คือ สอ แปลว่า ขาว

๒. หุกู เป็นชาวมองโกล เดิมมีรกรากอยู่ในมองโกล แต่ขณะนี้กระเจายกกันอยู่ในมณฑลซินเกียง

๓. เกียเต้อ มาจากคำสันสกฤต การศุติ เป็นชื่อเดือนซึ่งจันทร์เต็มดวงใกล้หมู่บ้านวฤตติกา (เดือน ตุลาคม, พฤศจิกายน) ตรงกับคำว่า กัดเด็ก ของเขมร ซึ่งหมายถึงเดือนสิบสอง

เขาก็ทุคคอกไม้ไฟและประทัดขึ้น คอกไม้ไฟนั้นแม้จะอยู่ห่างนอกระยะ ๑๐๐ ลี้ ก็มองเห็นได้ทั่วทุกคน ส่วนประทัดใหญ่เท่ากับขี้นใหญ่ยิ่งศิลา เสียงดังสะเทือนไป ทั่วทั้งนคร พวกขุนนางและเจ้านายแต่ละคนได้รัยแจกเทียนเล่มใหญ่และหมาก ลั่นคำใช้จ่ายเป็นอันมาก พระเจ้าแผ่นดินทรงเชิญพวกราชทูตไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นอยู่ครั้งหนึ่งเดือนกุมภาพันธ์ แต่เดือนจะต้องมีงานในงานหนึ่ง เช่น เดือน ๔ ถึง ลูกกลม^๑ เดือน ๕ เป็นงานเอี้ยละ^๒ (壓臘) งานเอี้ยละนั้นก็คือการชุมนุมราษฎร ทั่วทั้งประเทศให้เข้ามาในนคร แล้วเดินให้ตรวจแถวผ่านหน้าพระราชวัง เดือน ๕ เป็นงานสรงน้ำพระพุทธรูปทั้งที่อยู่ใกล้และไกล แล้วนำเอาน้ำที่สรงพระพุทธรูปแล้ว มาถวายพระเจ้าแผ่นดินสรงน้ำ และมีงานเล่นเรือบนขก ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จ ประทับทอดพระเนตรอยู่บนพลับพลาสูง เดือน ๗ เป็นงานเผาข้าว ในขณะนั้นข้าว ใหม่สุกแล้ว เขานำเอาข้าวออกไปนอกทวารค่านทิศใต้แล้วเผาเป็นพุทธรูปบูชา มีสัตว์ นิ่งเกวียนและชนช้างพากันไปชมนับจำนวนไม่ถ้วน แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่เสด็จ พระราชดำเนิน เดือน ๘ เป็นงาน ไอลาน^๓ (挨藍) ไอลานนั้นก็คือ การพ้อนรำ เขากำหนดตัวนักแสดงและพวกคนตรีไว้ แต่ละวันให้ไปรำรำกันในพระราชวัง และยังมีงานกัทหมุชนช้าง พระเจ้าแผ่นดินทรงเชิญพวกราชทูตไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นอยู่ครั้งถึง ๑๐ วัน ส่วนงานในเดือนอื่น ๆ นั้น ข้าพเจ้าไม่สามารถจดจำได้อย่าง ละเอียต

บรรดาชาวประเทศก็มีผู้ทูลอาราสาสตร์ สามารถคำนวณสุริยคราส และจันทรคราสได้ เดือนสิ้นเดือนยาวของเขาไม่เหมือนกับขี้นของเมืองจีนโดยสิ้นเชิง บ่อยอีกมาสเขาจะต้องวางอธิกมาสไว้ แต่วางคั้นไว้ที่เดือน ๕ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เข้าใจ

๑. อาจเป็นการเล่นช่วงขั้ หรือการเล่นคลี่

๒. เอี้ยละ คือ เรือเรียบ มีความหมายว่า นับจำนวนหรือสำรวจสำมะโนครัว

๓. หลาน คือ รำ

เอาเลย คืนหนึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ยาม แต่ละเจ็ดวันเป็นหนึ่งรอบ ทำนองเดียวกันกับ
 ที่เมืองจีนเรียกว่า โคขี้เกียนฉู่ (關閉建除) ซนซาคิยาเถื่อนเหล่านั้นทั้ง ๆ ที่ไม่มี
 ข้อแช่อยู่แล้ว ยังไม่จดจำวันเกิดของตน ส่วนใหญ่ถือเอาชื่อของวันที่เกิดเป็นชื่อของ
 ตน มีอยู่ ๒ วัน (ในสัปดาห์) ที่เป็นมงคล ๓ วันไม่ดีไม่ร้าย ๒ วันเป็นวันอุบาทว์
 เรื่องวันโคจะไปทางทิศตะวันออกได้ และวันโคจะไปทางทิศตะวันตกได้นั้น แม้แต่
 สตรีก็ยังสามารถคำนวณได้ ปี ๑๒ นักษัตรก็เหมือนกันกับของเมืองจีน แต่
 เรียกชื่อแตกต่างกัน เช่น ม้า เรียกว่า ปู่ไซ^๒ สำเนียงที่เรียก ไก่ เป็น หมาน^๓
 สำเนียงที่เรียก หมู เป็น จีหลู^๔ เรียก วัว ว่า เกอ^๕ ฯลฯ

๑๔. คติความ

คติพิพาทระหว่างราษฎรนั้น แม้จะเป็นเรื่องเล็กก็ต้องกราบบังคมทูลให้
 พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบ พระองค์ไม่เคยทรงลงโทษโยยกับผู้ใด แต่ข้าพเจ้าได้ยิน
 มาว่ามีแต่ปรีย์เป็นเงินทองเท่านั้น ผู้ที่ทำผิดออกจกรรจ์ก็ไม่มีการรักคอหรืออุกหัว
 แต่ที่นอกทวารบ้านทิศตะวันตกนั้น เขาซุกเป็นหลุมแล้วเอาตัวอาชญากรใส่ลงไป
 แล้วเอาดินและหินกลบกระทั้งให้แน่นเป็นเสร์จีพิฉี โทษรองลงมานั้นที่ตคนวมอินว
 เท้าก็มี และที่เดือนจุมุกกันก็มี แต่การเป็นชู้กับภรรยาเขาและการเล่นการพนันนั้น
 ไม่มีข้อห้าม ถ้าสามีของหญิงที่มีชู้ทรายเรื่องเขาก็จะเอาไม้สองท่อนประกบเข้าที่เท้า
 ของชายชู้ แล้วขันชะเนาะให้เจ็บปวดจนทนไม่ไหว ขอมยกทรัพย์สินสมบัติของตนให้
 ทั้งหมดแล้ว จึงจะได้รับการยกเว้น แต่ที่เสกสรรขึ้นเรื่องอื่นเพื่อฉ้อ โกงเขาก็มี
 เหมือนกัน

๑. เป็นวิธีการคำนวณตั้งปฏิทิน และตั้งวันมงคล วันอุบาทว์
๒. เซะ
๓. คันฉบับภาษาจีนเป็น หลวน ซึ่งที่ถูกต้องจะเป็นหมานตรงกับ มึอน แปลว่า ไก่
๔. จโร๊ก
๕. ไก่

ถ้ามีคนตายอยู่ที่ประตูบ้านของผู้ใด ผู้นั้นก็จะใช้เชือกลากออกไปทิ้ง
ด้วยตนเอง ณ ชายทุ่งนอกเมือง ไม่มีการกระทำที่เรียกว่าชันสูตรสืบสาวราวเรื่อง

ผู้ใดจับขโมยได้ก็มีสิทธิลงโทษกักขังและโบยตี ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่ง
นำเอามาใช้ได้ กล่าวคือ ถ้าสิ่งของของผู้ใดหาย สงสัยว่าคนนั้นคนนั้นจะเป็นผู้ลัก
เอาไปและผู้นั้นไม่ยอมรับสารภาพ เขาก็จะเคี้ยวน้ำมันในหม้อให้ร้อน แล้วบังคับให้
ผู้นั้นเอามือจุ่มลงไป ถ้าหากลักขโมยสิ่งของไปมืออีกจะไหม้พอง มิฉะนั้นแล้วทั้งมือ
ทั้งสองก็จะอยู่ตึงเต็ม กล่าวได้ว่า ชาวป่าเถื่อนก็มีกฎและระเบียบอย่างนั้นแหละ

อนึ่ง ในกรณีที่คนสองคนมีคดีพิพาทกัน ไม่ทราบว่าเป็นฝ่ายใดตรงฝ่ายใด
คดี ทางฟากตรงข้ามกับพระราชวังมีปราสาทหินย่อม ๆ อยู่ ๑๒ หลัง ให้คู่พิพาท
เข้าไปนั่งในปราสาทคนละหลัง ข้างนอกให้ญาติของทั้งสองฝ่ายต่างคอยเฝ้าระวังซึ่ง
กันและกัน ทั้งคู่จะนั่งอยู่ในปราสาทวันสองวัน หรือสามสี่วัน ผู้ที่เป็นฝ่ายผิดเมื่อออก
จากปราสาท ข้างกันเนื้อตัวเป็นฝีพอง ข้างที่โอบมืออาการทำนองใช้ตัวร้อน ผู้ที่เป็น
ฝ่ายถูกก็จะไม่เป็นอะไรเลยแม้แต่น้อย การที่เอาวิธีการเช่นนี้มาตัดสินชี้ขาดความ
คดีและความซอตรงนั้นเรียกว่า “คดีพิพาทแห่งสรวงสวรรค์” ทั้งนี้ เนื่องจากผืน
แผ่นดินของเขานั้นศักดิ์สิทธิ์จึงได้เป็นเช่นนั้น

๑๕. โรคต่างๆ และโรคเรื้อน

คนในประเทศโดยทั่วไปมีโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนมากจะลงไปอายุแต่ในน้ำ
และสระห้วยบ่อยครั้งเข้าก็จะหายไปเอง แม้กระนั้นก็ยังมีคนที่เป็นโรคเรื้อนเป็นอันมาก
เรียงรายอยู่ทั่วไปตามถนนหนทาง ชาวพื้นเมืองแม้จะกินจะนอนด้วยกัญพวกเหล่านั้น
เขาก็มิได้ถือเอาเป็นเรื่องเป็นราว มีผู้กล่าวว่า ภูมิอากาศของเขาทำให้เกิดโรคคนขึ้น

เคยมีพระเจ้าแผ่นดิน^๑ ที่ทรงเป็นโรคนี้ ๗ คน ผู้คนจึงไม่ตั้งชื่อเรียกแก่อย่างใด ตามความเห็นอันต่ำต้อยของข้าพเจ้านักเห็นว่า เนื่องมาจากบุคคลเหล่านั้นเมื่อ ประกอบการกระทำแล้วก็คว่นลงไปอาบน้ำชำระภายในทันทีทันใด จึงเป็นโรคนี้กันขึ้น ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า ชาวพื้นเมืองนั้นพอเสด็จเสด็จก็ลงไปอาบน้ำชำระกายด้วย กันทั้งนั้น ผู้ที่เป็นโรคนี้ก็ตายเสีย ๘ ถึง ๙ ใน ๑๐ คน มียารักษาโรคชาย ตามตลาดแต่เป็นยาคนละประเภทกับยาของเมืองจีน ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นสิ่ง ของอะไร ยังมีบุคคลจำพวกพ่อมด หมอผู้รักษาคนป่วย ๓๖ แล้วนำขันนํ้า

๑๖. การตาย

คนที่ตายไม่มีโลงใส่ศพ แต่เขาใช้สิ่งของจำพวกเสื่อห่อหุ้มแล้วคลุม ด้วยผ้า ในการเคลื่อนศพใช้ธงทิวและคนครี้นำหน้าขบวน อนึ่ง เขาใช้ฉากสองใบ ใส่ข้าวตอกโปรยปรายไปตามถนนหนทาง เขาห้ามศพไปยังนอกเมือง ณ สถานที่ เปลี่ยวไม่มีผู้คนอยู่อาศัย ทั้งศพไว้ที่นั่นแล้วพากันกลับ รอคอยให้คนแสร้ง สุนัข และปลุกสัตว์มากิน ชั่วครู่ก็เหวี่ยงหมกสิ้น เขาก็จะพูดว่า บิถัมมารดาของเขามีบุญ จึงไ้รับการตอบแทนเช่นนั้น ถ้าสัตว์เหล่านั้นไม่กินหรือกินแต่ไม่หมด เขาก็จะกลับ พูดว่า บิถัมมารดาของเขาทำบาปจึงได้เป็นเช่นนั้น ในปัจจุบันได้มีการเผาศพกันขึ้น บ้างแล้ว มักจะเป็นบุคคลที่มิเชื่อสาวยมาจากชาวจีน ในการตายของบิถัมมารดาไม่มี เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ แต่บุตรชายนั้นจะโกนศีรษะ บุตรหญิงจะตัดผมที่เห็นหน้า ผากให้เป็นวงขนาดเท่าอึแปะเป็นการไว้ทุกข์ให้ ส่วนพระเจ้าแผ่นดินนั้นไ้รับการฝัง ไว้ภายในปราสาท แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขาฝังพระศพหรือฝังพระอัฐิ

๑. Aymonier สอบได้ความว่า พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเป็นโรคเรื้อน คือ พระเจ้าไชยวัฒน ๓ ทางด้าน เหนือของพลับพลาสูงหน้าพระราชวังมีเขื่อนศิลาเป็นฐานอยู่เรียกกันว่า ปราสาทพระเจ้าไชยเรื้อน และที่ตรงนั้นมีเทวรูปองค์หนึ่งมี ๓ ตา นั่งชันเข่า ที่แขนข้างขวาศิลาค้าง คนจึงเหมาะเอาว่าเป็นรูป พระเจ้าไชยเรื้อน แต่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่า เป็นรูปพระยวม

๑๗. การทำนาทำไร่

โดยทั่ว ๆ ไปนั้น เขาทำนาเกี่ยวเกี่ยวได้ถึงปีละ ๓ หรือ ๔ ครั้ง เพราะ ทั้ง ๔ ฤดูกาล เหมือนกับเดือน ๕ หรือเดือน ๖ (ของจีน) พวกเขาไม่เคยรู้ว่าน้ำ ค้างแข็งและหิมะนั้นเป็นอย่างไร ในดินแดนดินนั้นไม่มีฝนตกครั้งยี่ อีกครั้งยี่ ไม่มีฝน เลย ตั้งแต่เดือน ๔ ถึงเดือน ๕ (ของจีน) มีฝนตกทุกวัน ตกย้ายฝนจะเขายางลง ระบายน้ำในทะเลสาบจะสูงขึ้นมาถึง ๗ หรือ ๘ ฟัง ต้นไม้ใหญ่ ๆ งามน้ำหมด จะ เหลือก็แค่ยอดพืชน้ำเท่านั้น ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามริมน้ำก็จะอพยพขึ้นไปอยู่หลังเขาจน หมดสิ้น เดือน ๑๐ ถึงเดือน ๓ ไม่มีฝนแม้แต่หยกเดียว ในทะเลสาบจะใช้เดินเรือ ได้แต่เฉพาะเรือเล็ก ตรงที่ลึกที่สุดก็ไม่เกิน ๓ ถึง ๕ เชื้อยะ ผู้คนที่อพยพกลับลง มาอีก พวกเขาหาเวลาว่างที่ชั่ววูบนั้น น้ำจะท่วมมาถึงที่แห่งใดก็ลง มือปลูกตามลักษณะของพื้นที่ ในการไถนาเขามีได้ใช้วัว เครื่องมือพวกคันไถ ฆาล เคียว จอบ แม้จะคล้ายกันกับของเราย่างเล็กน้อย แต่การสร้างย่อมแตกต่างกันไป อนึ่ง ยังมีนาที่ไม่มีคนทำกินประเภทหนึ่งไม่ต้องปลูกหว่าน มักจะมีน้ำสูงถึง ๑ ฟัง ต้นข้าวถึงออกสูงตามน้ำขึ้นไปด้วย ชาวพเจ้าคิดว่าเข็นข้าวที่แปลกออกไปชนิดหนึ่ง

การให้ปุ๋ยแก่ดินนาและการปลูกผัก เขาไม่ใช่ของโสโครก โดยตั้ง รั้งเกี้ยวว่าเป็นของที่ไม่สะอาด คนจีนที่อยู่ในประเทศนั้นไม่ยอมบอกเล่าเรื่องการใส่ ปุ๋ยด้วยอุจจาระหรือมูลสัตว์เลย เพราะเกรงว่าจะได้รับการดูถูกดูหมิ่น สองหรือสาม ครอบครัวยังร่วมกันซุกหลุมขุดหลุมหนึ่ง เอาหญ้าคลุมไว้ เมื่อหลุมนั้นเต็มแล้วก็ ถมเสีย แล้วซุกหลุมใหม่ต่อไปอีก เมื่อนั่งส้วมหลุมเสร็จแล้วต้องลงไปในสระเพื่อ ขำระล้าง เขาใช้แต่มีดข้ายเท่านั้น ส่วนมือขวานั้นใช้บริโภคน้ำอาหาร เมื่อเขาเห็น คนจีนเข้าส้วมแล้วใช้กระดาษเช็ดก้นพากันหัวเราะเยาะ ถึงขนาดไม่ปรารถนาให้ย่าง

๑. เชื้อยะ คือ ฟุตจีน ๑ เชื้อยะเท่ากับ .๓๑๓๓ เมตร

ก้าวเข้าธรณั้ประตูเรือน พวกผู้หญิงที่ยืนถ่ายยั้สสาวะก็มีเหมือนกัน ช่างน่าขันเสีย
นั้กระไร

๑๘. ภูเขาและแม่น้ำ

ตั้งแต่ย่างเข้าเขตเมืองเงินผู้มา มีแต่หมู่ไม้หนาที่ขของป่าคำเต็มไป
แทบทั่วทุกแห่ง แม่น้ำสายยาวและลำคลองใหญ่ยาวเหยียดติดต่อกันไปหลายร้อยลั
ต้นไม้แก่ ๆ และต้นหวายลำยาวขึ้นเป็นคงที่ข ปกคลุมครึ้มไปทั่ว เสียงร้องของสัตว์
กิริจฉานก็ระงมไปทั่วทั้งคง เมื่อไปถึงคั้งทางของคลองจึงเริ่มเห็นทุ่งนารกร้างว่าง
เปล่า ไม่มีต้นไม้แม้แต่หย่อมเดียว แลไปสุดสายตาก็เห็นแต่หญ้ารก ต้นข้าว และ
ต้นข้าวเดือย มีวัชระทิงเป็นจำนวนร้อยจำนวนพันไปชุกรวมกันอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้น
เป็นฝูง ๆ หนึ่ง ยังมีที่ลาดเต็มไปทั่วยกอไผ่ยาวเหยียดติดต่อกันไปหลายร้อยลั
ระหว่างคงไผ่กึ่งไผ่ขึ้นแซงสลบกันและมีหนาม ส่วนหน่อไม้ก็มีรสขมมาก ทั้งสี่คาน
มีแต่ภูเขาสูง

๑๙. ผลิผล

ในภูเขาไม้ต้นไม้ที่ประหลาดมากมาย ในบริเวณที่ไม่มีต้นไม้เป็นที่ ๆ
แรดก็ข้างมาชุกรวมและแพรวพันธุ์กันอยู่ มีนกที่มีค่าหายากและสัตว์ประหลาดนับ
จำนวนไม่ถ้วน ผลิผลที่ละเอียดก็มีขนนกกระเต็น งาข้าง นอแรด ช้าง ส่วน
ผลิผลที่หายามีกรักชี กระวาน รง ครัง น้ำมันกะเขา

นกกระเต็นนั้นจับค่อนข้างยาก ในคงที่มีขิ่งและในขิ่งมีปลา นกกระเต็น
บินออกจากคงเพื่อหาปลาเป็นอาหาร ชาวพื้นเมืองเอาไผ่คลุมร่างของตนไว้แล้ว
นั่งอยู่ริมน้ำ มีกรงใส่ขนนกกระเต็นตัวเมียไว้หนึ่งตัวเป็นนางนกค้อ และมีถ้อร่างแห
เล็ก ๆ ไว้ คอยให้นกมากก็ครอบร่างแหลงไป วันหนึ่ง ๆ จับได้ ๓ หรือ ๕ ตัว
บางวันทั้งวันจับไม่ได้เลยก็มีเหมือนกัน

มีแต่พวกชาวบ้านที่อยู่ตามภูเขานั่นเปล่าเปลี่ยวเท่านั้นที่มั่งาข้างข้าง
ล้มเชือกหนึ่งไต่เงาเพียง ๑ คืบ คำเล่าลือแต่เดิมที่ว่าข้างผลัดข้างละครึ่งนั้นไม่เป็น
ความจริง งานที่ไต่มาจากข้างซึ่งล้มด้วยการเอาหอกซัดนั้นเป็นงานชนิดที่ชันรองลงมา
ไต่แก่งที่ไต่จากข้างที่ล้มเอง และคนไปถอดเอามาโดยทันทีทันใด ส่วนงานของข้าง
ที่ล้มตายในภูเขามานานนับเป็นงานชนิดแล้ว

ซึ่งมีอยู่ตามต้นไม้ที่แห้งตายในหมู่บ้าน เป็นซึ่งที่ไต่จากฝั่งที่มีเอว
เล็กเหมือนแมงกระซอนหรือมด ชาวพื้นเมืองไปเอารวงก็ได้มา เรือลำหนึ่งอา
ยรรทุกได้ ๒ หรือ ๓ พันรวง รวงใหญ่ ๆ รวงหนึ่งหนัก ๓๐ หรือ ๔๐ ชั่ง รวง
เล็กก็หนักไม่ต่ำกว่า ๑๘ หรือ ๑๙ ชั่ง

นอแรดที่มีสีขาวและมีลายเป็นนอชนิดที่มีสีดำเป็นนอชนิด
กรักขี้นอยู่ในป่าที่ขี้ ชาวพื้นเมืองตัดฟันเอามาได้ก่อนข้างจะเปลือง
แรงอยู่ เพราะเป็นแก่นไม้ เปลือกนอกสีขาว ไม้เนื้อหนา ๘ หรือ ๙ นิ้ว (จีน) ก้น
ขนาดเล็กก็ไม่ต่ำกว่า ๔ หรือ ๕ นิ้ว (จีน)

กระวานนั้นพวกชาวป่าปลูกไว้บนภูเขาทั้งสิ้น
รงเป็นยางของต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชาวพื้นเมืองใช้มีดฟันต้นไม้ผ่าวงหน้า ๑
ยี่ ปล่อยให้ยางไหลหยดออกมาแล้วจึงจะเริ่มเก็บในปีต่อไป

ครั้งนั้นเกิดตามกิ่งไม้ของต้นไม้ชนิดหนึ่ง เหมือนกับกาฝากของต้นไม้
หม่อน เอามาได้ก่อนข้างยาก

น้ำมันกะเขาได้จากผลไม้มือของต้นไม้ใหญ่ รูปร่างเหมือนลูกมะพร้าว
แต่กลม ภายในมีเมล็ดอยู่หลายสิบลูก

พริกไทยก็มีที่นั่นเหมือนกัน ขึ้นพันไปกับต้นหวาย ลูกตกเป็นพวง ๆ
เหมือนกับลูกต้นลูเฒ่า จำพวกที่สดและสีเขียวอมฟ้าก็ยังมีรสเผ็ดจัด

๑. ๑ นิ้วจีนเท่ากับ .๐๓๓๓๓ เมตร
๒. ต้นลูเฒ่า สอบไม้่ออกว่าเป็นต้นอะไร

๒๐. การค้าขาย

การค้าขายของชาวพินเมืองนั้น สตรีเป็นผู้ที่มีความจิตใจงั้น ณะนั้น เมื่อคนจีนไปถึงที่นั้นต้องเริ่มด้วยการมีภรรยา เพื่อถือเอาประโยชน์จากความฉกฉวยจิตใจในการซื้อขายของสตรีเหล่านั้น ทุกวันเขาจะถือตลาด ๑ ครั้ง เริ่มตั้งแต่ ๔ โมงเช้าถึงบ่ายโมงก็เลิก ตลาดเขามีร้านรวงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยไม่ แต่เขาใช้พวกเสื้อที่ฟูปลุกปลุยลากลงกับพื้น แต่ละคนมีที่ทางของตนเอง ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า ต้องเสียค่าเช่าที่ให้แก่ทางการ ในการซื้อขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เขาใช้ฉ้อฉล สิ้นค้าที่มาจากเมืองจีน ถักขึ้นมาก็ใช้ผ้า ถ้าเป็นการซื้อขายรายใหญ่ ๆ ก็ใช้เงินตรา

โดยทั่วไปชาวพินเมืองเป็นคนขี้เกียจ ๆ เป็นที่สุด ถ้าเขาเห็นคนจีนก็ค่อนข้างจะเกรงกลัวและเรียกว่า “พุทช” เมื่อเห็นคนจีนมาจะหมอบลงทำเบญจางค-ประคิษฐ์ เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็มีคนหลอกต้มข่มเหงคนจีนเหมือนกัน ทั้งนี้ เนื่องจากมีคนจีนไปทีนนั่นเอง

๒๑. สินค้าจากเมืองจีนที่เขาต้องการ

ข้าพเจ้าคิดว่าประเทศนั้นไม่มีแร่เงินและแร่ทองคำ สิ่งที่เขาอยากได้ อันดัยแรกก็คือทองคำและเงินของชาวจีน ถัดไปก็คือ ผ้าไหม ผ้าแพรฝ้ายเนื้อบาง และละเอียดสีต่าง ๆ รองลงไปอีกก็คือตะกั่วเมืองเงินโจว^๒ (真州) ถาดเงินจากเมืองฮวนโจวเครื่องกระเบื้องสีเขียวอ่อนจากฉวนโจว^๓ (泉州) ปรอท ซาค กระดาษ

๑. ต้นฉบับภาษาจีนใช้คำว่า 金錢 ซึ่งหมายถึงเงินตราโลหะ ถ้าเป็นทองคำและเงินอย่างที่เคยใช้ (Pelliot) แปลแล้วจะต้องเป็น 金銀

๒. ขณะนี้เป็นอำเภอฉางโจวของมณฑลเกียงซู

๓. ขณะนี้เป็นอำเภอฉางโจวของมณฑลฮกเกี้ยน

กำมะถัน คินประสิ่วขาว แก่นจันทน์ โกฐสอ ฆรมกเชียง ผ้าทอด้วยย่าน ผ้า
จากเมืองหวางเฉ่า ร่มกันฝน หม้อเหล็ก ถาดทองเหลือง ไข่มุก น้ำมันงั่ว
(桐油) ดอก บุ่งก็ หัวทำค้วยไม้ เข็มเย็บผ้า ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เป็นของหยาย
และหนักไ้แก่เสื้อเมืองหมิงโจว สิ่งที่เขาอยากได้มากที่สุดก็คือ ถ้วยแข่งสลัด
แต่ก็เอาออกไปจากเมืองจีนไม่ได้

๒๒. ตฤณชาติและรุกขชาติ

มีแต่ทัชติม อ้อย ดอกขิว งามขิว ผือกต้นท้อ กล้วย และต้นเค็ย
เท่านั้นที่เหมือนกันกับที่มีในเมืองจีน ลิ่นจี้ก็ล้มรูปลักษณะแม้จะเหมือนกันแต่ก็
เปรียบกว่า ส่วนอื่น ๆ นอกจากนั้นไม่เคยเห็นที่เมืองจีนเลย ต้นไม้ก็แตกต่างกว่า
กันมาก พวกต้นหญ้าต้นไม้ดอกยังมีมาก มีทั้งความหอมและความงามไปพร้อมกัน
ดอกไม้บ้างมีมากมายหลายชนิดซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบชื่อของมันทั้งสิ้น ส่วนต้นท้อ
ต้นลิ ต้นเห็ง ต้นข้วย ต้นสนเข็ม ต้นสนจีน ต้นฉำฉา ต้นสนฝอย ต้นสลัด
ต้นพุทรา ต้นเอียง ต้นหางกระรอก ต้นอยเซย ต้นลิ่ง ต้นเขยงูมาศ ฯลฯ ไม่เห็น
มีเลย ในประเทศนั้นพอเตือนอาย (ของจีน) ก็มีดอกขิวแล้ว

๒๓. นก

ในบรรดานกของเขานั้นมี นกยูง นกกระเต็น นกแก้ว ซึ่งไม่มีใน
เมืองจีน นอกจากนั้นก็มี นกแว้ง นกกา นกยาง นกกระจอก นกกาหน้า นกตะกรุม
นกเขี่ย่า นกคิริยู่น ที่เขาไม่มีก็คือพวกนกตุเหว่า นกหงษ์ ห่านข่า นกขมิ้น
เหลืองอ่อน นกจากพราว นกนางแอ่น นกพิราบ

๒๔. สัตว์จุกบาท

พวกสัตว์จุกบาทมี แรด ช้าง วัวกระทิง ม้าภูเขา ซึ่งไม่มีในเมืองจีน นอกจากนั้นพวกเสือโคร่ง เสือดาว หมี หมีคน หมูป่า สมัน กวาง ทวายเป็น กระเจง ค่าง สุนัขจิ้งจอก ก็มีเป็นจำนวนมาก ที่ไม่มีก็คือ สิงโต ลิงอุรังอุตัง อูฐ เห็น จะไม่ต้องบอกก็ได้ว่ามีไก่ เป็ด วัว ม้า หมู และ แพะ^๑ ม้านั้นตัวโตและเล็กมาก วัวมีมากมาย เมื่อยังเป็น ๆ ก็กล้าที่จะไชขี้ แต่เมื่อตายแล้วก็ไม่กล้าบริโภคน และ ก็ไม่กล้าถลกหนังด้วย ปล่อยให้มันเนาไปเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากมันให้แรงงาน แก่คนเขาจึงใช้มันเฉพาะในการเทียมเกวียนเท่านั้น แต่ก่อนนี้ไม่มีห่าน เพิ่งจะมี ชาวเวอนำมาจากเมืองจีนเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง จึงได้พันธุ์ของมันมา เขามีหนูกวักโตเท่า แมวแล้วก็หนูกวักชนิดหนึ่งซึ่งหัวของมันเหมือนกับหัวของลูกสุนัขเล็ก ๆ ที่ออกใหม่

๒๕. ผัก

พวกผักมีต้นหอม ผักกาดเขียว ต้นกุยช่าย มะเขือ พวกผักแพง แดงขวย คือ แดงโม ผักเขียว ขวยขม ผักขม ที่ไม่มีก็คือพวกหัวผักกาดขาว ผัก กาดหอม ผักขม น้ำ ผักปวยเล้ง พวกผักแพงแดงขวยและมะเขือในระหว่างเตียนอ้าย (ของจีน) ก็มีกันแล้ว ต้นมะเขื่อนั้นอยู่ได้เป็นเวลาหลายปี ไม่ต้องถอนทิ้ง ส่วนต้นฝ้าย สูงพ้นหลังคาเรือน ไม่ต้องปลูกแทนใหม่ได้เป็นเวลา ๑๐ กว่าปี มีผักอีกมากมาย ที่ชาวเขาไม่รู้จักชื่อ ผักนั้นก็มียู่มากมายหลายชนิดเหมือนกัน

๑. ต้นฉบับภาษาจีนใช้คำว่า 羊 ซึ่งแปลว่า แพะหรือแกะก็ได้ทั้งสองอย่าง

๒๖. ปลากับมังกร

ในบรรดาปลากับเต่า ปลาในตำมี้มากที่สุด ปลาอย่างอื่น เช่น ปลาในปลาตะเพียน ปลาเฉาฮ้อ ก็มีมากที่สุด แล้วยังมีปลาบู๋^๑ ซึ่งตัวโต ๆ มีน้ำหนักตั้งแต่ ๒ ชั่งขึ้นไป ปลาที่ชาวเขาไม่รู้จักชอกก็มีมาก เหล่านี้ล้วนเป็นปลาที่ได้มาจากทะเลสาบ ส่วนปลาทะเลนั้นมีทุกชนิด ปลาไหล ปลาไหลทะเลสาบ กบ ก็มีชาวพื้นเมืองนั้นไม่บริโภค^๒ พอตกลงคืบออกมาช่วยเขยตัวไปตามท้องถนน ตะพาน้ำใหญ่และตะโพงตัวโตเท่ามัทข่าน เต่าแม้จะมีอายุ ๖ ปี ก็ใช้บริโภคกันได้ กุ้งเมืองฉานานมีน้ำหนักตัวถึง ๑ ชั่งหรือกว่านั้น ต้นเต่าที่เมืองเงินผู้ยาวประมาณ ๘ หรือ ๙ นิ้ว (จีน) เศษ จรเข้ตัวโต ๆ นั้นเท่าลำเรือมีขาสีชา รูปร่างเหมือนมังกรเป็นที่สุด เว้นเสียแต่ว่าไม่มีเขาคำนั้น ท้องของมันกรอมและอรร้อยคืบก็พวกหอยกาย หอยเสียบ หอยขม หอยโข่ง อาจกอยเอามาได้จากทะเลสาบ ไม่เห็นมีกัแต่บู๋ ชาวเขาคิดว่าคงจะมีเหมือนกันแต่ชาวพื้นเมืองมิได้บริโภคกัน

๒๗. หมักสุรา

สุรานั้นมี ๔ ชนิด ชนิดแรกคนจีนเรียกว่า สุราน่าฝิง ทำด้วยยาหมัก^๓ เชื่อมผสมด้วยน้ำฝิง และน้ำครึ่งต่อครึ่ง ชนิดรองลงมาชาวพื้นเมืองเรียกว่า เฝิงหยาศ้อ^๓ (朋牙四) ทำจากโยไม้ เฝิงหยาศ้อนี้เป็นชื่อของโยไม้ชนิดหนึ่ง ชนิดรองลงมาอีกทำจากข้าวสารหรือข้าวสุกที่เหลือจากการบริโภค เรียกว่า เปา-

๑. ภาษาจีนให้ชื่อว่า ปลาคิตคิน มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Mogurnda Obscura* T. & S. เป็นปลาจำพวกปลาบู๋
๒. อาจเป็นคางคกก็ได้
๓. สอนไม่ออกว่าเป็นอะไร

หลังโกะ” (包稜角) เป่าหลังโกะ ก็คือข้าว ชนิดต่ำสุดเป็นสุราน้ำตาลทำจาก น้ำตาล หนึ่ง เมื่อดวงปากน้ำเข้าไปตามชายน้ำยังมีสุราเกี้ยวเจียง^๒ เนื่องจากมีใบไม้ ซอใบเกี้ยวขนอยู่ตามชายน้ำ และน้ำเลี้ยงของมันใช้หมักสุราได้

๒๘. เกลือ นาส้ม นาชิว แบ่งหม

ในประเทศนั้นการทำนาเกลือ^๑ ไม่มีการห้ามจำกัดแต่ประการใด ตาม ชายฝั่งตั้งแต่เมืองเงินฝูไปถึงเมืองย่าเกียน เขาใช้วิธีหุงต้ม ในฤดูเขามี่หินชนิดหนึ่ง รสชาติดีกว่าเกลือ อาจเอามาสลักเป็นเครื่องใช้ได้

ชาวพื้นเมืองไม่รู้จักทำนาส้ม แง่จืดถ้าต้องการให้มีรสเปรี้ยวก็ใส่ ใบต้นหนานผิง^๔ (咸平) ลงไป ถ้าต้นไม้แตกฝักก็ใช้ฝัก ถ้าแตกผลก็ใช้ผล

เขาไม่รู้จักทำนาชิวเช่นเดียวกัน เพราะไม่มีแป้งสาลีและถั่ว

เขาไม่เคยทำแป้งเซอ เพราะใช้น้ำฝาง น้ำและใบไม้หมักสุรา ที่เขาใช้

กันก็คือ ยาเซอสุรา ลักษณะคล้ายกับยาเซอสุราชาวที่ใช้กันตามหมู่บ้านชนบท ของเรา

๒๙. ตัวไหมกับต้นหม่อน

พวกชาวพื้นเมืองไม่เลี้ยงตัวไหมและปลูกต้นหม่อนกันเลย และพวก ผู้หญิงก็ไม่ประสาชกการใช้เข็มท่ายและการเย็บการชุน เพียงแต่ทอผ้าด้วยฝ้ายเป็น เท่านั้น และก็รู้จักขยันท่าย แต่ใช้มือทำให้เป็นเส้นท่าย พวกเขาไม่มีที่สำหรับ

- ๑. หลังโกะ คือ รังโก แปลว่า ข้าวสาร
- ๒. มาจากภาษามลายู Kajang เป็นต้นป่าล้มชนิดหนึ่งคล้ายคันตาล
- ๓. ต้นฉบับภาษาจีนใช้คำว่า 雜物 ซึ่งแปลว่า ของจำพวกสุรา ถ้าแปลเช่นนั้นแล้วจะไม่รับกับ ข้อความต่อไป
- ๔. คือ อ้อมบิล แปลว่า มะขาม

ใช้ทอผ้า แต่ผู้ชายผ้าข้างหนึ่งเข้ากับเฮวแล้วทำงานต่อไปอีกชายหนึ่ง ส่วนกระสวย นั้นใช้กระบอกไม้ไผ่ เมื่อเร็ว ๆ นี้ชาวเสียน^๑ ได้มาอาศัยอยู่ในประเทศนั้น ได้ทำ การเลี้ยงตัวไหมและปลูกคันหม่อนเป็นอาชีพ พันธุ์ตัวไหมและพันธุ์คันหม่อนจึงมา จากประเทศเสียนทั้งสิ้น พวกเขาไม่มีบ้านรามิแต่มีปอกระเจา ชาวเสียนใช้ไหม ทอผ้าแพรบาง ๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงชาวเสียนนั้นเย็บชุดเป็น ชาว พนมเมืองท่าผ้าซาคักก็ต้องไปจ้างชาวเสียนให้ช่วยเย็บชุดให้

๓๐. เครื่องใช้ไม้สอย

สามัญชนนั้นนอกจากบ้านที่อยู่อาศัยแล้ว ไม่มีสิ่งของจำพวกโต๊ะ ม้านั่ง ชามอ่าง ถัง แต่การหุงข้าวใช้หม้อดิน และใช้หม้อดินเล็ก ๆ มีคำสำหรับต้มแกง ผึ่งหินไว้ในดินสามก้อนใช้เป็นเตาไฟ และใช้กระลามะพร้าวเป็นกระทะ^๒ เขาใช้จาน กระเบื้องหรือจานทองเหลืองที่มาจากเมืองจีนสำหรับใส่ข้าว ใช้ใบไม้ทำเป็นกระทง^๓ ใส่แกง ซึ่งถึงแม้ว่าจะใส่แกงจนเต็มก็ไม่รั่วไหล เขาใช้ใบจากทำเป็นช้อน^๔ สำหรับ ช้อนแกงเข้าปาก เมื่อใช้เสร็จก็โยนทิ้งไป แม้จะเป็นการเช่นสำรวจเทพยดาหรือถวาย ภัตตาหารแก่พระพุทธรูปก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน เขามีภาชนะค้ำยูกหรือภาชนะดินใส่น้ำ ไร่ข้าง ๆ ทีวี ใช้สำหรับข่มมือ เพราะเขาใช้มือหยิบข้าวรับประทาน เมื่อข้าวสุก คัดมือถ้าไม่ใช้น้ำ ข้าวก็จะไม่หลุดออกจากมือ เขาคัมสุรากับยจอกทำจากตะกั่วนม พวกคนจน ๆ ก็ใช้จอกดิน ตามบ้านขุนนางและคหบดีใช้ภาชนะทำด้วยเงิน แต่

๑. เข้าใจว่าเป็นชาวสุโขทัย
๒. คำนับภาษาจีนใช้คำว่าทัพพี
๓. คำนับภาษาจีนใช้คำว่าชามเล็ก ๆ
๔. คำนับภาษาจีนใช้คำว่าทัพพีเล็ก ๆ

ที่ใ้ภษณะทำคว้ยทองคำมี ในงานราชพิธีเฉลิมฉลองและถวายพระพร ส่วนใหญ่เขาใ้ภษณะทองคำซึ่งมีแบบและรูปพรรณแตกต่างกันไป สิ่งที่อยู่ลาคลงกับพื้นดินใ้เสื่อที่ทำด้วยหญ้าฟางจากเมืองหมิงโจว บ้างก็ลาคด้วยหนังเสื่อโคร่ง เสื่อทาว กระรง กวาง ฯลฯ และเสื่อหวาย เมื่อไม่นานมานี้เขาใ้เคียงเคียง ๆ ซึ่งโดยมากคนจีนเป็นผู้ต้อขึ้น เขาใ้ผ้าคลุมอาหาร ในพระราชวังใ้ผ้าแพรผ้าไหมลายของคลุมพระกระยาหาร ล้วนเป็นของถวายจากพ่อค้าชาวเรือทั้งสิน ชาวเปลือกนั้นเขาไม่ใ้เครื่องสี คงใ้แต่สากและกระเบื้องตำเท่านั้น

๓๑. เกวียนกับคานหาม

คานหามนั้นต้อขึ้นด้วยไม้แผ่นเคียวซึ่งทำให้โค้งตรงกลาง ปลายทั้งสองข้างต้อขึ้น เขาแกะสลักตัวคานหามเป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วยึดทองหรือเงินที่เรียกกันว่า คานหามทิมคานเป็นทองหรือเงินก็เพราะเหตุนี้เอง แต่ละบ้านหิ้วท้ายในระยะ ๑ ฟุต (จีน) ลงมาเขาตอกขอเกี่ยวไว้ ใ้ผ้าฝืนใหญ่ ๑ ผืน พยเข้าให้หนาเอาเชือกผูกเข้าที่ขอเกี่ยวทั้งสองด้าน คนหนึ่ง ๆ ซึ่งฉ่า แล้วใ้คน ๒ คน หามไปคานหามนั้นลงที่เขาที่เพิ่มเติมสิ่งของอย่างหนึ่งคล้ายประทุนเรือ แต่กว้างกว่าเข้าด้วย ประทับประคาคด้วยผ้าแพรสีต่าง ๆ ใ้คน ๔ คนหามและมีผู้วิ่งตามคานหามไปด้วย ถ้าหากไปหนทางไกลก็มีคนขึ้นข้างขีม้า ที่ใ้เกวียนก็มีเหมือนกัน รูปร่างก็เหมือนกับเกวียนของต้ออื่น ๆ ม้านั้นไม่มีอานใส่ ข้างก็ไม่มีกัญสำหรับขึ้น

๓๒. เรือ

เรือขนาดใหญ่ต้อขึ้นด้วยไม้กระดานซึ่งผ่าออกจากซุงไม้แข็ง พวกช่างไม่มีเลื่อย แต่ใ้ขวานผ่าไม้ซุงออกมาเป็นแผ่นไม้กระดาน ทั้งนี้เป็นการสิ้นเปลือง

ทั้งไม้และทั้งแรงงาน เมื่อต้องการให้โตไม้มาเป็นท่อน ๆ ก็ใช้สิ่วสีกักให้ขาด การปลุกเรือนก็ต้องทำคั้งนี้เหมือนกัน เรือใหญ่ก็ใช้ตะปูเหล็กเหมือนกัน ข้างบนใช้ใบปาล์ม (kajang) คลุมแล้วใช้กันหมางผ่าซีกทับเข้าไว้ เรือชนิดนี้เรียกว่า ซินหนา (新拿) ไซที่เขาใช้ทาแวงนั้นคือไซปลา ปูนที่ใช้ผสมกับไซปลาก็คือปูนขาว

เรือลำเล็กใช้ไม้ซุงท่อนใหญ่ซุกเป็นรูปราง ใช้ไฟลนให้อ่อนตัวแล้วใช้ไม้ค้ำให้กลางลำง่าออก เรือชนิดนี้หัวท้ายแหลม ไม่มีประทุน และบรรทุกได้หลายคน แล่นไปค้ำแวงเรียกว่า ผีหลาน (皮蘭)

๓๓. เมืองในสังกัด

เมืองในสังกัดมี ๕๐ กว่าเมือง คือ เงินผู้ (真蒲), ฉานาน (查南), ปาเกียน (巴潤), ม่อเหลียง (莫良), ป๊ะแซ่ว (八薛), ผู้ใหม่ (蒲買), เจกุน (雞棍), มู่จินปอ (木津波), ไ่่กานเคิง (賴敢坑), ป๊ะซื่อหลี่ (八新里) ส่วนเมืองอื่น ๆ นั้นข้าพเจ้าไม่สามารถจําชื่อได้หมด แต่ละเมืองตั้งขุนนางประจำตำแหน่ง และแต่ละเมืองใช้ไม้ทำเป็นระเนียบรอบเมือง

๓๔. หมู่บ้าน

แต่ละหมู่บ้านนั้น บางก็มีวัดวาอาราม บางก็มีสถูปเจดีย์ หมู่บ้านที่มีผู้คนหนาแน่นหน้อยก็มีขุนนางประจำของตนเอง เรียกว่า "ใหม่แจ่ว" (買節) บนเส้นทางสายใหญ่มีที่สำหรับหยุดพัก คล้ายศาลาที่พำนักของผู้ควบคุมราษฎรทำนา เรียกว่า เซวินมู่ (森木) เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ทำการรบบุ้งกับชาวเสียน หมู่บ้านเหล่านี้จึงกลายเป็นที่โล่งไปเสียสิ้น

๑. คือ เมสุรก แปลว่า นายอำเภอ

๒. คือ ซำเนียก แปลว่า สำนัก

๓๕. การเก็บดุน้ำค

แต่ก่อนนี้ ระหว่างเดือน ๘ (ของจีน) จะมีการเก็บดุน้ำค ทั้งนเอง จากพระเจ้าแผ่นดินประเทศจามปาทรงขอดุน้ำคของคนมาทุกปี ใหญ่หนึ่งมีดุน้ำค เป็นพันเป็นหมื่นมีเศษ ตกเวลากลางคืนเขาจะวางคนไว้ตามจุดต่าง ๆ ในเมืองและ ที่ ๆ จะไปหมู่บ้าน เมื่อพบผู้ใดเดินมาในเวลากลางคืนก็เอาเชือกโอบเข้าที่ศรยะ ไข มีดเล็กแหวะเอาดุน้ำคที่ใส่ข้างบ้านขวา รอให้ศรยจำนวนที่จะนำไปถวายพระเจ้า แผ่นดินประเทศจามปา เขาไม่เอาดุน้ำคแต่เฉพาะของคนจีน ทั้งนเองจากมี ยี่หนึ่งไปเอาดุน้ำคของคนจีนมา ๑ ดุง แล้วใส่ไหพะปนกับดุน้ำคของคนอื่น ๆ ทำ ให้ดุน้ำคในไหพลอยเน่าไปหมด นำเขาไปใช้การไม่ได้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ยกเลิก การเก็บดุน้ำคแล้ว แต่ยังคงขุนนางเก็บดุน้ำคไว้ ฟ่านก็อยู่ในเมืองใกล้ทวารค่าน ที่คเห็นอ

๓๖. เรื่องน่าอัศจรรย์

ภายในประเทศนครทางค่านตะวันออกมีคนยี่ร่วมประเวณีกันอึ้งหญิงของ ตน เนื้อหนังของทั้งสองคนคติดกันแยกไม่ออก ล่วงมา ๓ วัน ไม่ได้บริโภคอาหาร ก็ถึงแก่ความตายทั้งสองคน คนหมู่บ้านเดียวกันกับข้าพเจ้าคนหนึ่ง แซ่ซี ซึ่งอยู่ใน ประเทศคั้นมา ๓๕ ปีแล้ว กล่าวว่ ไคเคยเห็นเรื่องเช่นนี้มาสองครั้งแล้ว ที่เห็น เช่นนี้ก็เพราะกระทำการอันหมิ่นต่อพระพุทธานุภาพ

๓๗. การอาบน้ำ

ในผืนแผ่นดินนั้นอากาศร้อนมาก วันหนึ่ง ๆ ถ้าไม่ได้อาบน้ำหลาย ๆ หนก็ทนไม่ไหว ตกกลางคืนก็ไม่วายที่จะอาบน้ำกันคนละหนสองหน ไม่มีห้องอาบ

๑. ถ้าแปลตามตัวอักษรภาษาจีนจะต้องแปลว่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการใช้อำนาจเหนือธรรมชาติของพระ พุทธเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนแปลลือตแปลว่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ (ผู้คนในประเทศคั้น) รู้จักใช้ อำนาจเหนือธรรมชาติของพระพุทธเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์

น้ำ ชามอ่าง ถึงน้ำใช้กัน แต่ ๆ ละครอบครัวต้องมีสระ ๑ สระ หรือมีฉะนั้น สอง หรือสามครอบครัวร่วมกันใช้สระเดียว ไม่ว่าชายหรือหญิงล้วนเปลือยกายลงสระ อาบน้ำ นอกจากว่าบิดามารดาหรือผู้สูงอายุกำลังอาบอยู่ในสระ พวกบุตรธิดาและผู้อ่อนอาวุโสก็จะไม่กล้าลงสระ ถ้าผู้อ่อนอาวุโสอยู่ในสระก่อนแล้ว ผู้สูงอายุก็จะเลี่ยงไปเสีย แต่ถ้าเป็นผู้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันก็ไม่ใช่ขี้ เมื่อจะลงน้ำนั้นผู้หญิงใช้มือซ้ายบีบคอกของล้นของตนไว้เท่านั้น ทุก ๆ สามหรือสี่หรือห้าหรือหกวัน พวกผู้หญิงในนครหมู่ละ ๓ หมู่ละ ๕ จะพากันไปอาบน้ำในแม่น้ำนอกนคร เมื่อถึงริมน้ำก็เปลื้องผ้าที่พันกายออกแล้วลงไปอาบน้ำ ชุมนุมกันอยู่ในแม่น้ำเป็นจำนวนพัน ๆ แม้แต่หญิงผู้กึ่งลงไปอาบกับเขาด้วย ไม่รู้สี่กั้อายแม่แต่่น้อย ทุกคนจะเห็นกันได้ทั้งแต่ศีรษะจรดสันเท้า ที่แม่น้ำใหญ่นอกตัวนครนั้นไม่มีวันใดที่จะไม่มีเหตุการณ์ดังที่ได้กล่าวแล้ว คนจีนมักจะหาความสำราญไปเที่ยวชมในวันว่าง ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่ามีอยู่อย่างเหมือนกันที่คนจีนลงไปอาบน้ำกับเขาเพื่อคอยฉวยโอกาส นานนั้นเหมือนกับน้ำร้อน ค่อยามที่ ๕ นั้นแล้วจึงจะค่อยเย็นลงหน่อย แต่พอตะวันตกก็กลับร้อนต่อไปใหม่

๓๘. การพำนักอาศัยต่างถิ่น

คนจีนที่เป็นพวกลูกเรือเห็นประโยชน์จากประเทศนั้นที่ไม่ต้องสวมเสื้อผ้า กีบทั้งสัญญาทหารหาง่าย หาผู้หญิงมาเป็นภรรยาที่ไถ่ได้ง่าย บ้านช่องก็จัดหาได้ง่าย เครื่องใช้ไม้สอยหาได้ครบถ้วนโดยง่าย การค้าขายก็สะดวกตาย จึงมักจะหลยหนีจากเรือเข้าไปอยู่ในประเทศนั้น

๓๙. กองทัพ

กองทัพทหารนั้นกายเปลือยและเท้าเปล่า มือขวาถือหอก มือซ้ายถือโล่ ไม่มีเกาทัณฑ์และลูกเกาทัณฑ์ ไม่มีเครื่องยิงหิน ไม่มีเสื้อเกราะและหมวกเกราะ

๑. ในสมัยราชวงศ์หงวน ถึงแม้จะเริ่มมีปืนใหญ่ใช้ดินปืนแล้วก็ตาม เข้าใจว่าใจคักวามคงจะหมายถึงเครื่องยิงหินมากกว่า

มีการโงะฆานกันว่า ในการรบกับชาวเสียน เขาเกณฑ์ราษฎรทั้งหมดเข้าทำการรบ ว่ากันโดยทั่วไปแล้วคนเหล่านั้นมักจะไม่ม่กลยทุทหรือแผนการรบแต่อย่างใด

๔๐. การเสด็จพระราชดำเนิน

ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ๆ มักจะทรงช้อนพระองค์ไม่เสด็จออกจากพระราชวัง ทั้งนี้ เพื่อย้องกันเหตุถูกเฉินที่คาดไม่ถึง พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นี้^๑ เป็นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าแผ่นดินองค์เก่า เดิมมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหาร พระเจ้าแผ่นดินองค์พ่อคาทรงมีพระสืเนหาในพระราชธิดาพระราชธิดาจึงได้ทรงลักเอาพระขรรค์ทองคำ^๒ ไปให้พระสวามี เป็นเหตุให้พระโอรสธิดาทรลงสืบสันตวงศ์ต่อไปไม่ได้ จึงได้วางแผนใช้กำลังทหารเข้ายึดอำนาจพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ทรงทราบเข้า จึงโปรดให้ตัดนิ้วเท้าเสีย แล้วเอาตัวจำไว้ในห้องมืด พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นี้ทรงฝังเหล็กคักคัสสิทธี^๓ ไว้ในพระกาย แม้มีคหรือลูกศร หากมาต้งพระวรกายก็มีอาจทำอันตรายได้ เนื่องจากทรงเชอมนั้นในสิ่งนี้จึงกล้าเสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวัง ข้าพเจ้าได้พักอาศัยอยู่ที่นั่นอยู่เฉยๆ ได้เห็นพระองค์เสด็จออกนอกพระราชวังสี่ห้าครั้ง เมื่อเสด็จออกมีกองทหารแน่นขนัดนำหน้า ขบวนธงทิวและขบวนศูริยางค์ตามมาข้างหลัง หญิงชาววังตั้งแต่ ๓๐๐ ถึง ๕๐๐ คน นุ่งผ้ายกดอก ผมประดับดอกไม้มือถือเทียนเล่มใหญ่ รวมกันเป็น

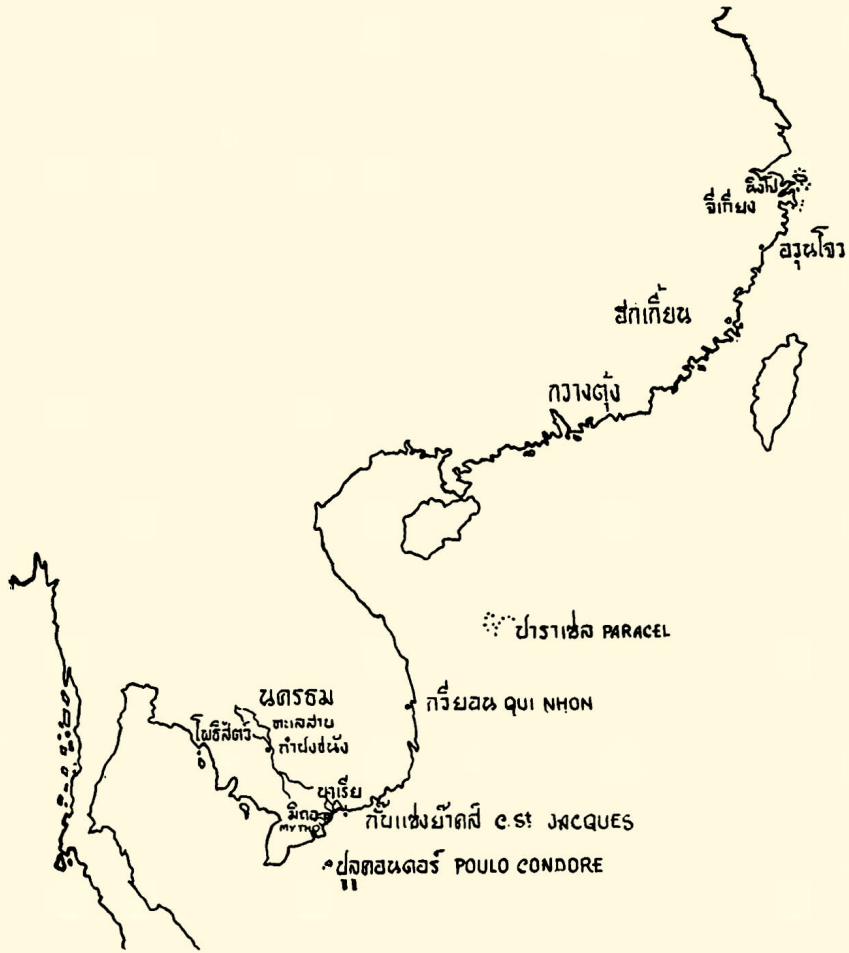
๑. ศาสตราจารย์เซเคส์ กล่าวไว้ในหนังสือ The Making of South East Asia ว่าเป็นพระเจ้าศรีนทรวรมัน
๒. พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘
๓. เข้าใจว่าเป็นพระแสงขรรค์ชัยศรี
๔. เหล็กคักคัสสิทธีนั้น หนังสือชิงเฉาเหวินเขียนตุงเช่า (清朝文献通考) เล่มที่ ๒๘๗ อธิบายว่า เป็นกระดุกกระโหลกศีรษะของคน

ขบวนหนึ่งโดยเฉพาะ แม้จะเป็นเวลากลางวันแสดก ๆ ก็คุกเทียนนั้น ยังมีขบวนหญิง
ชาววังทั้งหมกเชิญเครื่องราชูปโภค ทำด้วยเงินและทองคำ และพระเครื่องที่ตกแต่ง
มีลักษณะต่าง ๆ กัน ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขาใช้ทำอะไรบ้าง ยังมีหญิงชาววังถือ
หอกกบิลเป็นทหารฝ่ายใน เป็นอีกขบวนหนึ่งโดยเฉพาะ มีรถเทียมแพะ รถเทียม
ม้า ประทับประคองด้วยทองคำทั้งสิ้น พวกขุนนางและเจ้านายชั้นข้างอยู่เบื้องหน้า
มองดูไกล ๆ เห็นสัปทนสีแสดงับจำนวนไม่ถ้วน ต่อมาก็เป็นพระมเหสีกับพระสนม
ข้างกึ่งสีกา ข้างกึ่งเกวียน ข้างกึ่งชั้นข้าง ข้างกึ่งม้า มีกลดประทับทองคำร้อย
กว่าคน เบื้องหลังก็คือ พระเจ้าแผ่นดินประทับยืนอยู่บนหลังพระคชาธาร พระหัตถ์
ถือพระขรรค์กายสิทธิ์ งามของพระคชาธารสวมปลอกทองคำ มีฉัตรสีขาวยุบยับ
ทองคำ ๒๐ กว่าคน ล้วนแต่ทำด้วยทองคำทั้งสิ้น ทั้งสัปทนห้อมล้อมด้วยข้างมาก
มายแน่นขนัด และมีทหารม้าคอยรักษาพระองค์ โดยทั่วไปการเสด็จพระราชดำเนิน
จะต้องเชิญเชิญพระสถูปและพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ไปด้วย ผู้ที่ขึ้นเฝ้าชมพระบารมี
อยู่เบื้องหน้าจะต้องคุกเข่าลงกับพื้นทำเบญจางคประดิษฐ์ เรียกว่า ซานฮ่า (三跪)
มีฉนั้น จะถูกพนักงานพิธีการจับกุมตัว และจะไม่ปล่อยตัวไปเปล่า ๆ เป็นอันขาด

แต่ละวันพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกรว่าราชการ ๒ ครั้ง การว่าราชการ
ไม่มีระเบียบวาระที่แน่นอน ขุนนางและราษฎรที่ประสงค์จะเข้าเฝ้า ล้วนนั่งเรียงราย
อยู่กับพื้นคอยเสด็จ วัฏจักรจะมีเสียงดนตรีประโคมตึงแผ่ว ๆ มาจากข้างใน ข้างหน้า
ก็จะเป่าสังข์รับเสด็จ ข้าพเจ้าไต่ถามว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้ราชยานทองคำคัน
เล็กและเสด็จมาจากที่ไม่ไกลนัก สักครู่จะเห็นนางกำนัล ๒ คน ใช้มืออันเรียวเล็ก
และสวยงามมีวันพระวิสูตรขึ้น และพระเจ้าแผ่นดินก็ปรากฏพระองค์ประทับยืน

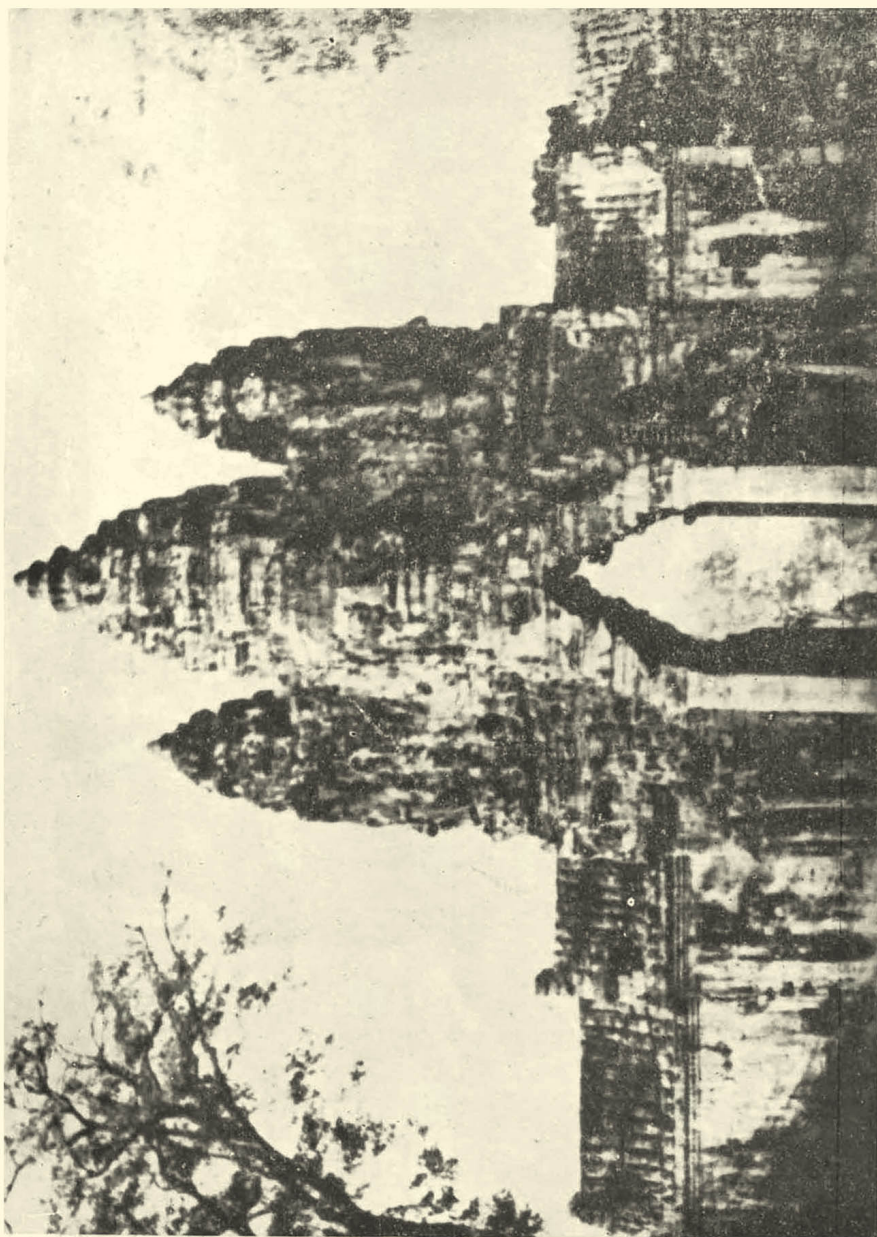
๑. ซอมเป็ยะ แปลว่า ไหว้

ระหว่างช่องพระบัญชาทรงคำ พระหัตถ์ถือพระขรรค์ บรรดาขุนนางและราษฎรต่าง
 พนมมือจรดศีรษะลงก้มพื้น เมื่อสุกเสียงสังข์แล้วจึงจะยอมให้เงยศีรษะขึ้นได้ จาก
 นั้นพระเจ้าแผ่นดินก็จะประทับนั่งที่พระราชอาสน์มีหงษ์ราชสีห์หนึ่งตน ซึ่งเป็นของ
 แผ่นดินอันล้ำค่าตกทอดสืบต่อกันมา เมื่อทรงว่าราชการเสร็จสรรพแล้วก็ทรงหัน
 พระวรกายกลับ นางกำนัลทั้งสองก็ปล่อยพระวิสูตรให้ห้อยลงมา บรรดาคนทั้งปวง
 ก็ลุกขึ้น จากนั้นจะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นประเทศป่าเถื่อนก็มีเคยที่ไม่รู้ว่าตนมีพระเจ้า
 แผ่นดิน

แผนที่เดินทางของโจวต้ากวาน

ประตู่เมืองนครธม

รูปเทวตจุนาค

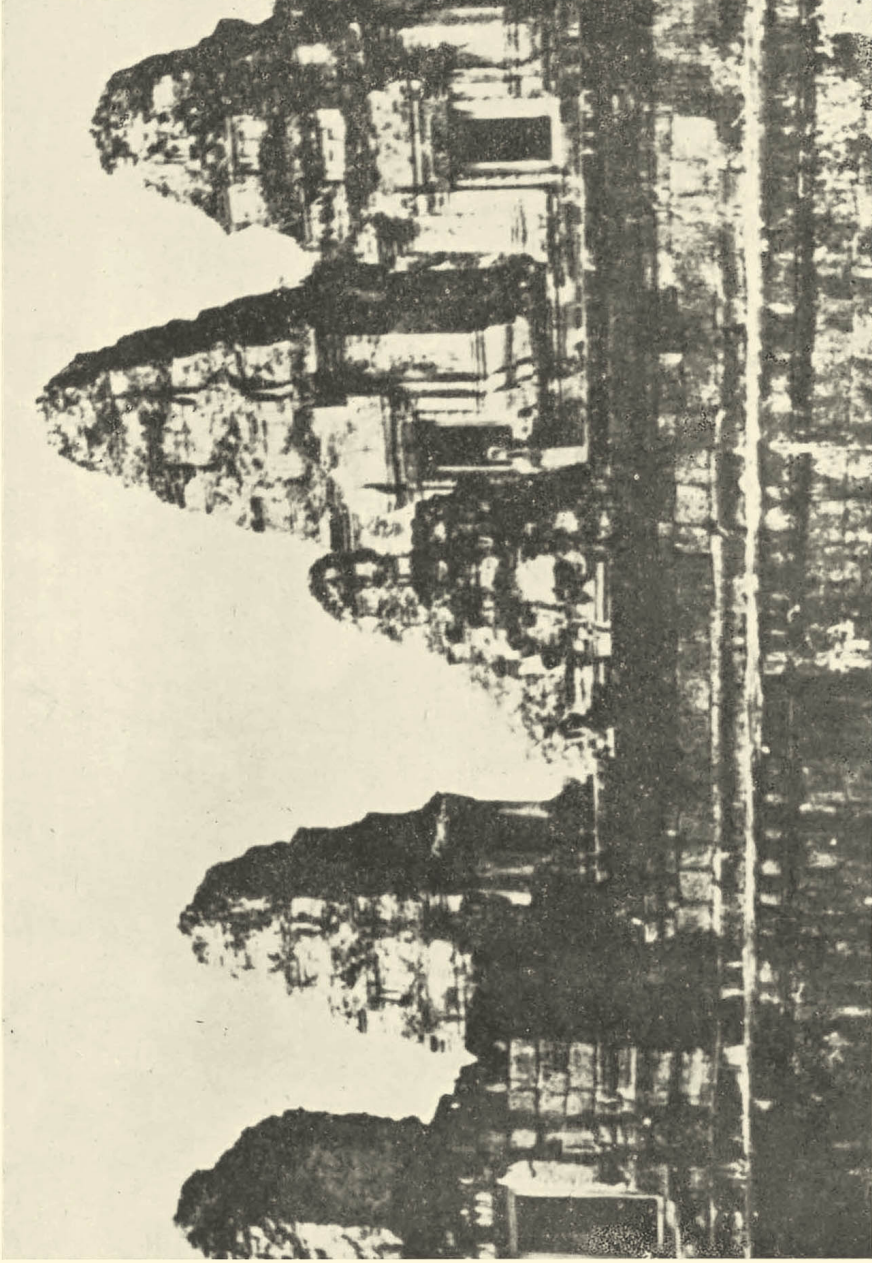

รูปอสูรจินนาค

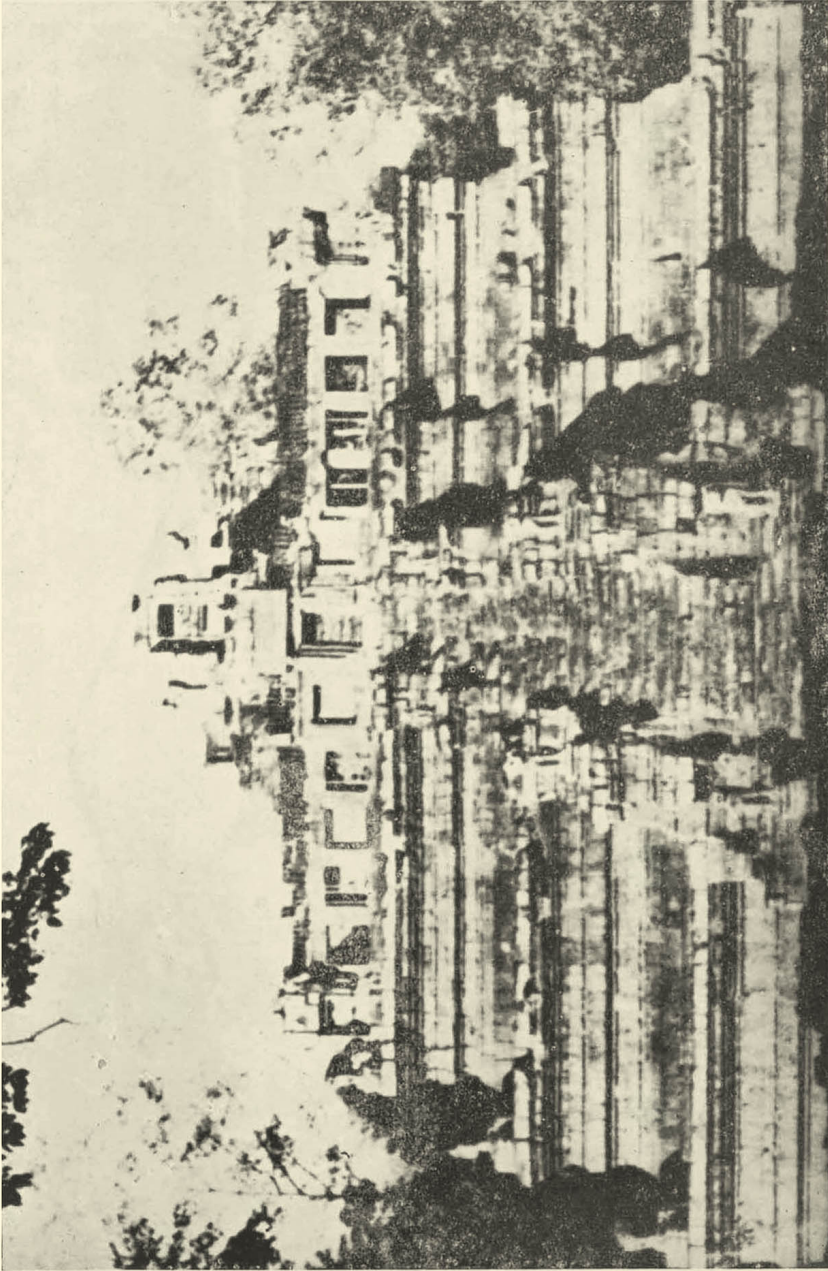
ประสาธมายน

ปราสาทแม่บุญตะวันออก

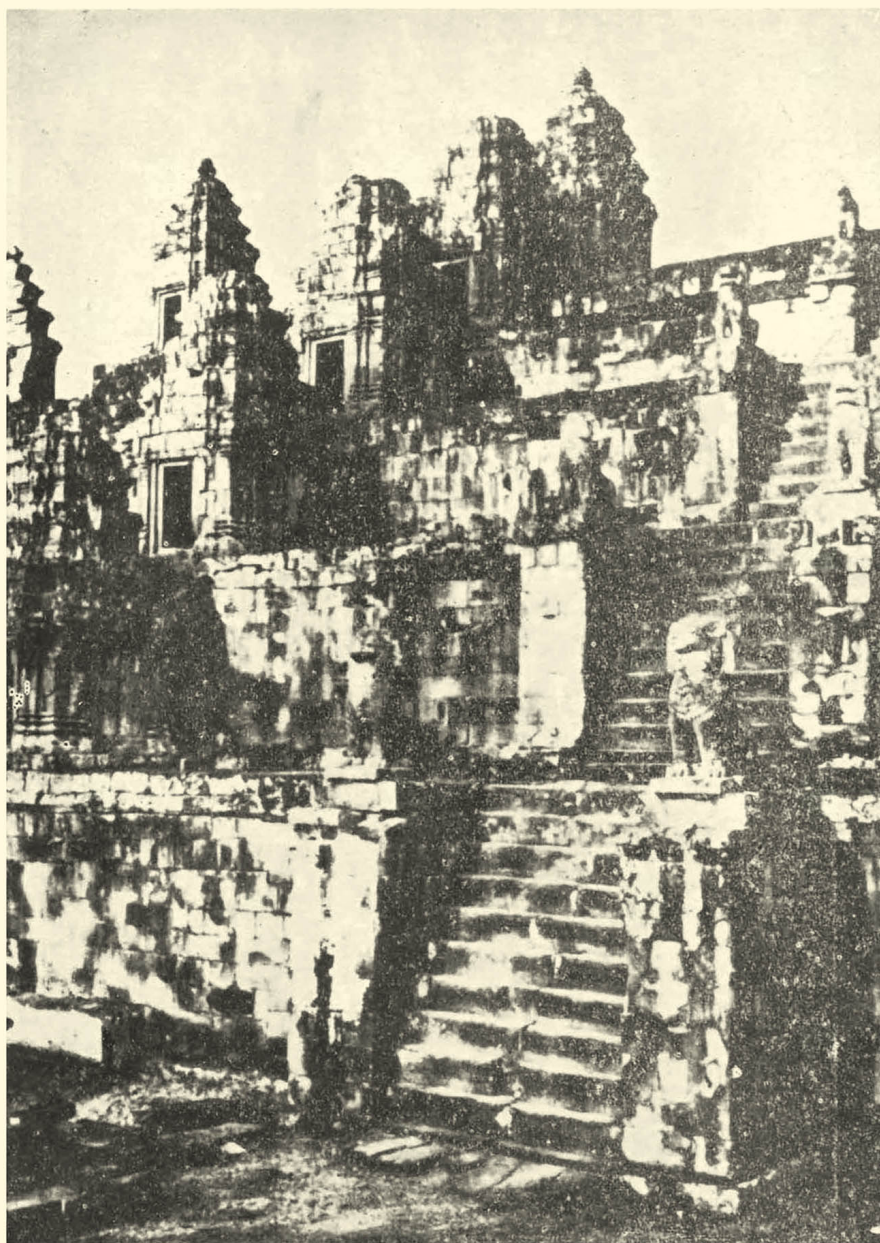
ประสาธบาปวน

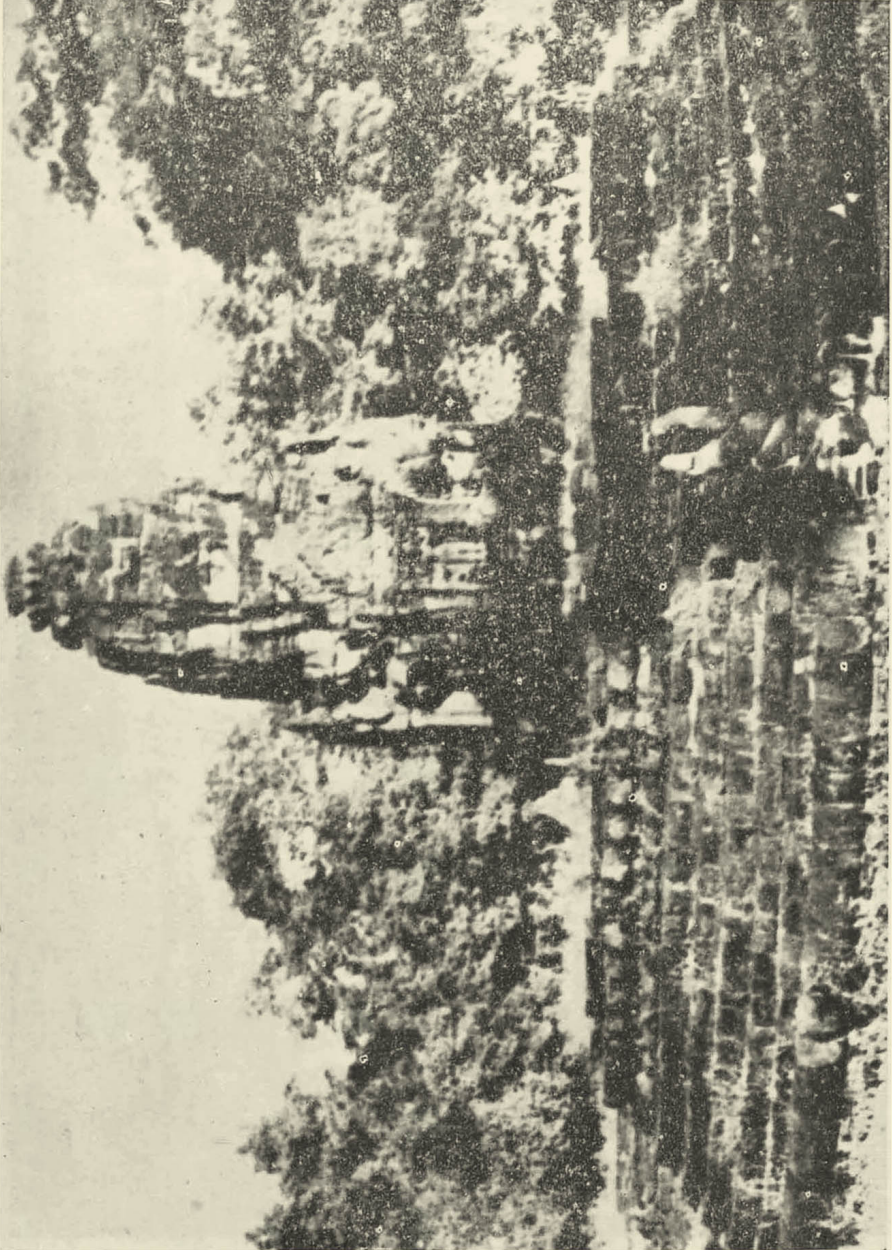
ประสาธน์พิมานอากาศ

รูปพระยม

ปราสาทพนมบาเกง

ปราสาทนาคพัน

เกวียน

ตุรียงคักกองทัพ

คานหาม

ช่างไม้

๔
เรืองาม

ทหาร

หอสมุดแห่งชาติสาขามจรราชภัฏ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชวนพิมพ์

112-116 ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนคร โทร. 810541

นายชวน ศรสังคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2510